

SÁRIK ESZTER

A büntetőjogi gondolkodás és a vallás kérdései a posztmodern tükrében

A büntetőjog, a modernitás és posztmodern, valamint a vallás – a kriminológiában eddig feltáratlan – összefüggéseivel foglalkozom cikkemben. A tudomány és a jog a modern gondolkodás korszakában messze került a vallás kérdéseitől, és Magyarországon – bizonyos dimenzióiban – nehezen is találja a kapcsolatot vele. A büntetőjog, amelynek modern kori megszületése a felvilágosodáshoz, közelebbről Beccariához köthető, éppen a szekularizáció égisze alatt jött a világra. A felvilágosodás egyik legfőbb célja az egyháztól való távol kerülés volt: így a modern büntetőjog humanista vonásai is elsősorban liberális ihletettségűek.

A liberális demokrácia zsidó–keresztény gyökerei azonban Európában, illetőleg az úgynevezett nyugati kultúrában megkerülhetetlenek. A modern államszerkezet és társadalom nem jöhetett volna létre a zsidó vallás monoteizmusa és törvénytisztelte, a görögök demokráciája és a keresztény szolidaritási eszme nélkül. „A Nyugat tekintélyes klasszikus örökségeként említendő a görög filozófia és racionalizmus, a római jog, a latin nyelv és a keresztény vallás”¹ – erősíti meg az állítást Samuel P. Huntington.

Azonban a modern büntetőjogi gondolkodásban is immanensen benne rejlik a keresztény megalapozottság, amelyet az idők folyamán elfelejtettünk. Egon Friedell ekképpen jellemzi a felvilágosodás korát: „A művelt köröket inkább a belső kormányzás témái foglalkoztatták és érdekelték, mint az alkotmány és a külpolitika kérdései. Rendkívüli hatást értek el Beccaria márkí írásai, kivált »Degli delitti e delle pene« (Büntett és büntetés) című műve, amelyben nemes lelkesültséggel lépett fel a kínpad és a halálbüntetés ellen, és a nyilvános, pártatlan és emberi igazságszolgáltatás mellett [...] A varázsigé, melytől a kor minden társadalmi, erkölcsi és gazdasági probléma megoldását remélte, a »nevelés« volt. Nevelni akarták nemcsak a gyermeket, de a népet: a földművest, a kispolgárt, a proletárt is, és ezen erkölcsi tanfolyam végén ott látták az emberszeretetet, a boldogság és a szabadság édeni birodalmának megvalósulását; a pedagógia egyetemes erejébe vetett hit – ez volt az egyik leglényegesebb vonása ennek az új kultúrának (értsd: a felvilágosodásnak), melyet lényegében tanítók és lelkipásztorok teremtettek meg.”²

A felvilágosodás eszmerendszerének középpontjában a nevelés állt, mindeme törekvések élén pedig *Pestalozzi*, a neveléstörténet kiemelkedő személyisége. Pestalozzi azonban nem ódzkodik Istenre hivatkozni műveiben: gondolkodásában és felfogásában pedig a keresztény nevelési etikát vitte tőkélyre. *Lénárd és Gertrúd* című munkájában, amelyben egy alkoholista férfi családjának nehézségeit veti papírra, ekképpen ír: „*Gertrúd arcával az ágyra borulva feküdt, nem hallotta az ajtó nyílását s nem látta a belépő apát. A gyermekek sem vették észre, ők csak a jajgató anyát látták, csüggték karján, nyakán, ruháján. Így találta őket Lénárd. Isten a mennyekben látja a nyomorultak könnyeit, s jóra fordítja bánatukat.*”³ A felvilágosodott pedagógia kezdeti szakaszában tehát még alapozott az isteni jószág és gondviselés szerepére és fontosságára, az évszázadok folyamán azonban mind a pedagógia, mind a büntetőjog etikai gyökerei fokozatosan háttérbe fordítottak ennek.

Munkámban éppen erre a kettősségre hívom fel a figyelmet: a felvilágosodott gondolkodás és a zsidó–keresztény etika problémájára: a vallás és jog, a vallás és a tudományos gondolkodás összeegyeztethetőségére. A problémaelemzésemben az elméleti és elvi háttérrel világítom meg a bűnmegelőzés és vallás közös filozófiai kérdéseivel kapcsolatban, azt a tételt alapul véve, hogy korunk büntetőjogi felfogása és ezen belül a bűnmegelőzés problémaköre a modern, illetőleg bizonyos dimenzióiban, a posztmodern filozófiájában gyökeredzik. E helyütt a jogfilozófia nézőpontjából elemzem a büntetőjog, a posztmodern és a vallás kérdéseit, oly módon, hogy az igazságszolgáltatás működésének és a büntetőjognak elsősorban azon aspektusait vizsgálom meg, amelyek hatást gyakorolnak a generális és speciális prevenció kérdéseire.

Gondolatmenetemben arra keresem a választ, hogy a posztmodern égisze alatt újra lehetségessé válik-e a vallás és a jog, valamint a vallás és tudomány együtt gondolkodása. Melyek azok a közös értékek, amelyek összekapcsolhatóvá teszik ezeket – a látszólag – egymástól nagyon távol lévő jelenségeket? Benne rejlik-e a posztmodern – mindent újra tematizáló és újra színező – világában a vallásnak és tudománynak egy közös és – akár a gyakorlat számára is – gyümölcsöztethető együttműködése? Igaz-e az, hogy a posztmodern megnyilvánulások a jogban, ad absurdum a kriminológiában, véglegesen elzárják az utat a vallás és a jog közötti párbeszéd előtt? Vagy pedig éppen ennek ellenkezőjére számíthatunk a posztmodern értékek érvényesülése során, amelyek – bizonyos dimenzióiban – az egyháznak bizonyos megnyilatkozásaira is hatással vannak?⁴

A posztmodern választását több tényező indokolja. Egyrésztől az, hogy a posztmodern égisze alatt nagyon sokféle gondolat, filozófiai elmélet⁵ elfér; más-

résről az, hogy a posztmodernnek nevezett gondolkodásmódban merült fel újra annak a létjogosultsága, hogy összeegyeztessük a tudomány és a vallás, illetőleg a vallás és a jog kérdéseit. Míg a klasszikus modern felfogás tudományos kánonja távol tartotta magát a vallástól, addig a modernnek ez a továbbgördülő formája (amelyet nevezhetünk „második”⁶ vagy „reflexív”⁷ modernnek is) „a minden megengedhető” és „minden összeegyeztethető mindennel” gondolati ernyője alatt, szabad utat enged/engedhet a vallás és a tudomány közös életének. A harmadik tényező, amely a posztmodern kiemelését alátámasztja, az Inglehart-féle értékmodellben keresendő. Ebben a szerző nem kevesebbet állít, mint hogy a társadalmi értékefejlődésnek a nyugati társadalmakban már beköszöntött az a korszaka, ahol a gazdaság már nemcsak az anyagi növekedésre törekszik, hanem úgynevezett posztmaterialista értékek vannak felnövekvőkben. Az emberek értékválasztása hangsúlyosan a kultúra és a szubjektív jólét irányába tolódik, az anyagi dimenziók értékelésén túl megjelennek az önkifejezés, a kreativitás és az önmegvalósítás művészettől örökölt, „posztmodern értékei”. Az értékek elemzése⁸ azonban nem önmagáért fontos, hanem azért megkerülhetetlen, mert a társadalom értékrendje befolyással van a gazdaságra⁹, valamint a társadalmi szereplők viselkedésére is. Az úgynevezett posztmodern értékek megjelenése nyomán bukkanhatott fel a kapitalizmus harmadik szellemének¹⁰ is nevezett, úgynevezett projektalapú kapitalizmus, amelynek arculatát és kialakulását a művészetek, illetőleg a posztmodern irányából jövő kritikák és értékdimenziók határozták/határozzák meg; illetve a posztmodernitás értékdimenziói adták meg az alapot az úgynevezett narcisztikus¹¹ személyiségű típus soha nem látott népszerűségének és sikerének.

A posztmodern tehát kevesebb, mint korszak, de több, mint egyetlen filozófia a sok közül. A posztmodern filozófiai attitűdje azért is releváns, mert a tudományos, jelesül a kriminológiai gondolkodásmódra is hatást gyakorolt. A kriminológia hazánkban nem posztmodern, értéktételezésében és megnyilvánulásaiiban azonban már érezhetők a posztmodern felfogás nyomai. Munkámban, amikor a posztmodern kriminológiára hivatkozom, a konstitutív kriminológia definiáltan posztmodern ágát értem rajta, amelyet *Stuart Henry és Dragan Milovanovic* képvisel a nemzetközi irodalomban.

Ebben az értekezésben, a vallás vonatkozásában, a katolikus egyház elveit ismertetem, és azt hasonlítom össze a modernitással, illetőleg a posztmodern értékszemlélettel. A katolikus álláspont kiemelését három tényező indokolja: egyrészt a katolikus klérus attitűdje köztudottan a legkonzervatívabb a keresztény vallások közül, másrészt Magyarország lakosságának a legnagyobb hányada katolikus¹², harmadrészt a katolikus egyháznak a vonzás- és hatókör-

zete ugyanúgy univerzális, mint az emberi jogokat tematizáló nemzetközi szervezeteké (például ENSZ).

A modern és a posztmodern meghatározása

De mit értünk a modernen, illetve a posztmodernen? A modern definíciója Franz Xaver Kaufmann¹³ és Jürgen Habermas¹⁴ tolmácsolásában is megegyezik abban, hogy a modernitás meghatározása viszonylagos, és egyetlen történelmi korszakra sem üthetjük rá a modernitás bélyegét kizárólagos minősítésként, hiszen a modern mindig csak egy másik korszak viszonylatában érvényes terminus technicus, önmagában értelmezhetetlen. A klasszikus történelemszemlélet azonban számon tartja a modern történelmi korszak megszületését, amely bizonyos szegmenseiben már a reformációban csírázni kezdett, majd az angol polgári forradalomban bontott rügyet, és teljes „kivirágzása” a nagy francia forradalomhoz köthető. A modern – egyetértve Heller Ágnes definíciójával¹⁵ és Babarczy Eszter¹⁶ szemléletmódjával – összefoglalható az újkori társadalom bizonyos sajátosságaként. Első és legfontosabb sajátossága, hogy túllép a premodern konstrukciókon, amely elsősorban rétegződésének minőségében különbözött a moderntől. A modernben megszűnnek a születési kiváltságok, a törvények uralkodnak a születés útján örökölt hatalom személyes gyakorlója helyett, megtörténik a hatalmi ágak elválasztása, az állam és az egyház szétválasztása, megvalósul (vagy legalábbis ideaként megjelenik) a törvény előtti egyenlőség, amelyből levezethetővé válik majd az alapvető emberi jogok fontossága. Heller szerint „A modern berendezkedésnek az a hitvallása, hogy minden ember szabadnak született...”¹⁷

A modernitás három alapvető logikáját a funkciómegosztás, azaz a piac mint rendező elv, a jogra alapozó államvezetés és a technológia adja.¹⁸ Heller Ágnes értelmezésében ebből a három rendező elvből hol az egyik, hol a másik primátusa jelenik meg nagyobb hangsúllyal: vagyis a modernitás ingája hol a piaci irányítás (vagyis a szabad kapitalista viszonyok és kisméretű állam), hol a törvényekre alapozó államvezetés dominanciája (ez a totális állam vagy szelídebb formájában a paternalista államviszonyok képét idézi), vagy a nagyobb mértékű technológiai befolyás irányában leng ki. A modernitás legfőbb gondolati pillére viszont az emberi fejlődésbe, a haladásba vetett hit volt.

Hazánkba a modernizáció a második világháború után jutott el. Ez a történelmi időszak azonban a modernitást egy olyan totalitarizmus formájában jelentette meg Magyarországon, amelyet radikális egyház- és vallásellenes-

ség jellemzett. Az egyházak elleni harc – amelynek immanens módon tárgya volt a kiváltságok elleni küzdelem – legnagyobb részben a vallás tartalmi elemei ellen irányult. A modernizáció tehát egyet jelentett a vallás értékeinek, a tartalmi elemeinek a lebontásával is, nem csak az egyház uralmának a „nyesegetésével”. A vallással szembeni idegenkedést az az elvárás is erősítette, amelynek értelmében a szocialista társadalomban egy szocialista embertípusnak kellett (volna) megszületnie, amely a szocialista erkölcsök szerint él. *Bangó Jenő* ezt így fogalmazza meg: „A homo socialisticus, a szocialista embertípus például egy olyan ideológiai eszménykép, ideál (Wunshbild) volt, amely semmi reális alappal nem rendelkezett. Csak a pártvezérek által szocialistának nevezett társadalomban élő átlagemberről beszélhetünk, aki a »reálisoc« kevés előnyét élvezte, és rengeteg hátránytól szenvedett. Ezt az embertípust a szocialista családban kellett volna előállítani, amely szintén csak az ideológusok elképzelése volt.”¹⁹ A szocialista erkölcs – egalitárius voltánál fogva – sok tekintetben hasonlított a keresztény embereszményre, de hiányzott belőle a transzcendens elem.

A rendszerváltozás egy újabb fejezetet jelentett a magyarországi modernitás életében: a kapitalizmussal, a piaci viszonyok regnálásával, illetve az individualista felfogással Magyarország 1989 után találkozott először. A hazánkba érkező kapitalizmus azonban már nem az eredeti tőkefelhalmozás kapitalizmusa és nem is a klasszikus ipusztériális kapitalizmus volt: hanem a piaci viszonyok merőben új formulájának bizonyult. A magyarországi formula már nem tartalmazta sem a weberi kapitalizmus kisközösségi dimenzióit, sem a jóléti kapitalizmus vállalati felépítettségét. Magyarország – *Boltanski* kifejezésével élve – egy „projektalapú kapitalizmust” kapott „ajándékul” Nyugat-Európából, amelyet egy olyan talajba kellett plántálni, amelyben a modernitásnak csak egy torzult változata volt ismert. Ez a „projektalapú kapitalizmus” részben a posztmodern filozófiai áramlatnak köszönhetette létét, részben pedig szerkezeti sajátosságai maguk is erősítették az úgynevezett posztmodern értékek²⁰ érvényesülését: jelesen a kreativitás, az önkifejezés és önmegvalósítás ethosát. Így Magyarország gondolkodásmódjára és értékrendjére a nélkül kezdett el hatni a posztmodernitás, hogy hazánkban „kivirágozhattak” volna a modernitás alappillérei, teret nyerhettek volna a klasszikus kapitalizmus értékei, illetve meggyökeresedtek volna a modernitás intézményei, ad absurdum jogintézményei (törvényesség, törvény előtti egyenlőség, hatalmi ágak elválasztása).

A posztmodern fogalma önmagában számos vita tárgya: a posztmodern elkülönülése a modernről sokak számára kérdéses: *Fehér Ferenc* szerint például – a posztmodern „*semmi egyéb, mint a modernitás kritikai készletfelmérése*”²¹, vagy Kaufmann szavaival élve: „*a modernitás radikalizált formája*”²². Azt azonban el kell ismerni, hogy a posztmodern mint filozófiai áramlat²³ – amely elsősorban a hatvanas–hetvenes évek francia posztstrukturalista felfogásában gyökerezik – nagyon markánsan rajta hagyta a bélyegét korunk tudományos és köznapis gondolkodásmódján is, és képes ernyője alá vonni több olyan tényezőt, amelyek egyenként jellemzői korszakunknak.²⁴

A posztmodern érdekessége, hogy primer támadását a művészetek irányából intézte a korábban uralkodó nézetrendszere és fennálló társadalmi viszonyokra. Szakított a magas művészet létezésével, egybemosta a tömegkultúrát a magas kultúrával, és ezzel az attitűddel kérdőjelezte meg a regnáló paradigmákat: nemcsak a művészet, de a társadalom vonatkozásában is.²⁵ Míg azonban a posztmodern művészeti platformját a század elejétől érlelte²⁶, társadalomfilozófiája a második világháború után, a totális államberendezkedés ellenében született meg²⁷. Támadása a totalitás – annak minden formája – ellen irányult, felfogásának minden ízébe beszüremkedett a hatalomtól, annak bármilyen megnyilvánulásától való berzenkedés. Ez az explicit hatalomellenesség jelenik meg *Jacques Derrida* nyelvi dekonstrukciójában²⁸, ez köszön vissza *Lyotard*-nak az akadémiai tudományok ellenében megfogalmazott hitvallásában²⁹, ezzel a hatalomgyűlölettel találkozunk *Foucault* igazságszolgáltatási és börtönkoncepciójában³⁰, és ez az attitűd határozza meg az úgynevezett konstitutív (posztmodern) kriminológia³¹ bűncselekmény-fogalmát is.

A posztmodern filozófia azonban nemcsak az államot és a hatalmat vette tűzharc alá, hanem azt a mögöttes hitet is, amelynek értelmében az emberiség története leírható a lineáris fejlődés modelljével, és a történelemnek immanens része a haladás. A haladás hite ugyanis szükségszerűen magában foglal egy hatalmi momentumot, amelynek a léte szükségszerűen káros. *Foucault*-t jellemezve, *Pintér Zsuzsanna* erről így írt: „*Az igazság keresésének történetében a haladás fogalma benne foglaltatik. Foucault szerint a haladás szükségessége megkérdőjelezhető.*”³² A haladásba vetett hitet, pedig kizárólag azok az elméletek sugalmazták, amelyeket *Lyotard* „nagy elbeszélésként” aposztrofált. „*François Lyotard nagy beszéleknek (grand récits, metanarratives) nevezi azon elméleteket, melyek egyetemes magyarázatokat igyekeznek nyújtani, és az így nyert autoritást kihasználják. Nagy beszély például vallás,*

erkölcs, tudomány, fejlődés, történelem, identitás. Lyotard állítja, hogy az efféle sémák implicite autoriterek, és hogy a kései 20. században az egyedi viselkedés feletti autoritásuk minden jogalapját elvesztették.”³³ A posztmodern így tehát egyszerre indított támadást a vallás és a politikai ideológiák ellen mint autoriter tudatformálók ellen, és így – ahogyan azt Kiss Endrénél olvashattuk – az értelmiség számára az egyedüli megváltási lehetőség az irodalom, illetve a művészi önkifejezés maradt. Ez a tendencia, amely a gondolkodó ember egyedüli menekülési útvonálát a kreatív művészetekben látta, logikusan kérte számon a kapitalista termelésen az alkotási lehetőségek hiányát. Boltanski egy interjúban ezt így fogalmazta meg „A hetvenes évektől bekövetkezett elmozdulásokat az tette lehetővé, hogy a kapitalizmusba beépült a vele szemben művésznézőpontból megfogalmazott bírálatok egész sora (melyeket 1968-ban határozottan visszautasítottak a gyáriparosok) mindenekelőtt az autonómiaigény.”³⁴ A kapitalizmus tehát magára vette a posztmodern számos sajátosságát: nagyobb teret kapott a társadalom gazdasági szegmensében is az önállóság, a hierarchikus szervezettség helyett a hálózati szerveződés, a vállalatvezető személye helyett a coach, a biztonságos vállalati karrier helyett pedig a projektalapú együttműködés.

Magyarország tehát egy a posztmodern filozófia és a művészetek irányából beinjekciózott kapitalizmussal találta magát szemben a rendszerváltozás után. Országunk így speciális helyzetbe került, hiszen a modern társadalmi berendezkedés attribútumai olyan lassan araszoltak be hozzánk – és annyi zubbonyt (időnként kényszerzubbonyt) húztak magukra, legutóbb a posztmodern színes, szélesvásznú „álomkabátját” –, hogy szépen lassan azt is elfelejtettük, hogy a modernitás eredetileg melyik „köpönyegből” bújtt elő. Ez a köpönyeg pedig vitathatatlanul a zsidó–keresztény kultúra volt. A feladat az, hogy felfejtsük azokat az elvi pontokat, ahol a modern társadalmi sajátosságokon még látható az eredeti születési helye: és megtaláljuk azokat a területeket, amelyekben a posztmodernnek bizonyos túlkapásai nem feleltették, nem fedték el a modern társadalmi berendezkedés zsidó–keresztény gyökereit. A „posztmodern takaró” felfejtésével, illetve némelykor csak „fellibbenésével”, eljutunk arra pontra, ahol a tudomány, a hétköznapi filozófia (leggyakrabban a politika) és a vallás tartalmi elemei és képviselői már könnyedén folytatnak egymással érdemi párbeszédet.

Franz Xaver Kaufmann ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Az alapvető kihívás abban a felismerésben áll, hogy a modernizáció folyamatában és a modern társadalmak »szekularizált« struktúráiban, jelentős mértékben hatnak azok az eredetüket tekintve keresztény motívumok és gondolatok, ame-

lyek »implicit vallásként« vagy polgári-vallásos etoszként továbbra is a modern társadalmak normatív előfeltevései közé tartoznak, amint az az alkotmányos alapelvekben és az emberi jogok értelmezésében megmutatkozik. A modern szociális jogállamiság alapelveiben nagyon sok megőrződött azokból az eredetileg keresztény gondolatokból, melyeket a felvilágosodás úgyszólván elidegenített eredetüktől, és amelyeket, a konzervatív erőket támogató egyház ellenállásával szemben kellett érvényre juttatni. Mindamellett Európa egész területén éltek olyan vallási kisebbségek, amelyek a XIX. és XX. századi demokratikus, valamint szociális reformok lényeges tényezői voltak. Az adott helyzetértékelés, nevezetesen az, hogy Európa modernizálódásának sajátos feltételei a kereszténység által motivált megismerési, szabadság- és igazságossáigigény nem szándékolt eredményei, valamint hogy a kereszténység implicit jelenléte szekularizált formában a modern jog-, illetve szociális államok felfogásában is kimutatható, sajátos módon keresztelkedik a művelt nyugat-európai nyilvánosság önmegértésével, ugyanakkor az egyházi önértelmezéssel is. Az uralkodó társadalmi önértelmezés a modernitást alapvetően a politika, a tudomány és a gazdaság önmegalapozása eredményének tartja, ezáltal viszont saját emancipációjának és önmegalapozásának előtörténetét, történeti feltételeit teszi zárójelbe.³⁵

A bűnmegelőzés mint kriminálpolitikai prioritás Magyarországon

A bűnmegelőzés részben tudományos, részben büntetőjogi, illetve jogpolitikai kérdés, és mint ilyen természetesen magában hordoz alapvető filozófiai kérdésfelvetéseket. A politika feladata az, hogy tematizáljon, a filozófiáé pedig az, hogy a téma mögött rejlő gondolatokat egységbe rendezze. Az viszont korántsem indifferens, hogy a politika által tematizált filozófiák milyen állapotban találnak egy társadalomra.³⁶ Magyarország a rendszerváltozás utáni bűnözési robbanáskor szembesült a bűnelkövetés problémáival. Az országot mind a politika, mind az igazságszolgáltatás tekintetében felkészületlenül érte a megnövekedett bűnözési szint. A diktatúrából a demokratikus társadalmi rendszerbe való áttérés ugyanis szükségszerűen magával hozta a bűnözés növekedését, de az új bűnözési helyzetre adandó adekvát reakciók sebessége lassabb volt, mint a deviancia növekedésének gyorsasága. Hazánk speciális helyzetbe került. Az ország ugyanis egyszerre találkozott a bűnözési helyzet radikális romlásával és a nyugati demokráciákból történő nyomással a tekin-

tetben, hogy a társadalmat be kell vonni a bűnözés elleni küzdelembe. A jóléti demokráciákban ugyanis nagyjából ez idő tájt kristályosodott ki az a probléma, hogy a bűnözési helyzet kezelésére nem elegendők a büntető igazságszolgáltatás eszközei – ahogyan azt *Borbíró Andrea* megfogalmazta: „*a büntető igazságszolgáltatás és a büntetőjog eszköztára elégtelennek bizonyul(t) a bűnözés elleni fellépéshez*”³⁷. Magyarország anélkül volt kénytelen egy új szemléletet plántálni a magyar közgondolkodásba, hogy az igazságszolgáltatási intézményeit megerősítette volna, és anélkül tette magáévá az új attitűdöt, hogy lépésről lépésre végighaladt volna a jóléti államokban tapasztalható büntetőpolitikai krízisen.

Nyugat-Európában a hetvenes években, a jóléti államokban a büntetőjogban a kezelési modell volt az uralkodó. A korszak tudományos gondolkodói – jelesen a társadalomtudósok – a modern filozófia elvi bázisáról kiindulva, valóban hittek abban, hogy a bűnözés problémája jól működő intézményekkel és szakértői közreműködéssel megoldható. A kriminológia a bűnelkövetők egyéni kezelésére helyezte a hangsúlyt, a büntetőeljárás fókuszában az elkövető volt. A büntetőeljárás legfontosabb céljának a speciális prevenciót tekintették. A jóléti büntetőpolitika azonban, legnemesebb szándékai ellenére is, kudarcba fulladt. Az intézményi kezelés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: a büntetőjogi problémának a tudomány körébe való exportálása pedig azzal az előre nem várt következménnyel járt, hogy az egyén „*az állam és szakembereinek túlhatalmával szemben csaknem teljesen védtelenné vált*”³⁸. A büntetőeljárás – a hibás szocializáció korrekciójának, illetőleg a patológikus tünetek gyógyításának égisze alatt – túlterjeszkedett saját célján, és a büntető igazságszolgáltatás messze került az arányos büntetékiszabások ideájától. A büntető igazságszolgáltatás célt tévesztett, és az elkövető személyiségének túlhangsúlyozása a bűncselekmény megbüntetésének rovására történt meg. A kezelési ideológia válságának másik összetevője az volt, hogy az eljárás megfeledezett a sértett jogainak érvényesítéséről. A hetvenes évektől azonban az áldozat személye és az áldozattá válás folyamata is a tudományos érdeklődés középpontjába került. A viktimológiai érdeklődés pedig megalapozta a bűnmegelőzés áldozatcentrikus értelmezését is. A cél a bűncselekmények megelőzése, illetve az áldozattá válás megakadályozása lett.

A leírt folyamatok együttesen vezettek ahhoz a kriminálpolitikai felfogáshoz, amelyben a megelőzés szempontjai legalább olyan súllyal eshetnek a latba a büntetőpolitikai koncepciók tervezésénél, mint a bűnelkövetés következményeire adandó válaszok konceptualizálása. A bűnmegelőzés mint prioritás megfogalmazása azonban Magyarországon éppen abban az időben jelentke-

zett, amikor a bűnözési helyzet radikálisan megváltozott a korábbi évtizedekhez képest. Az anómiás társadalmi viszonyok között a bűnmegelőzés természetes módon kapcsolódott össze „a rendet kell tennünk” hívószavával. Az ország olyan gazdasági és társadalmi viszonyok közé került, amelyben a bűnmegelőzés mint politikai program is nagy vonzerőt képviselhet. A bűnmegelőzés, különös tekintettel szélesebb társadalmi dimenzióira, kiváltéppen ingoványos talajjá vált az alapvető emberi jogok védelmének kontextusában.

**A nemzeti bűnmegelőzési stratégia
és a nemzetközi dokumentumok bűnmegelőzési ajánlásai
– fókuszban az ENSZ:
Effective community based crime prevention**

Hazánk 2003-ban fogadta el a nemzeti bűnmegelőzési stratégiát³⁹, amelynek alapelvei, szemlélete és célkitűzései megfelelnek mind az ENSZ által képviselt szemléletnek, mind az Európa Tanács⁴⁰ elvárásainak, illetőleg az EU 1997-es amszterdami szerződésének. Magyarországon megvan a politikai szándék a bűnmegelőzési célok prioritásként való kezelésére, nem mindegy azonban, hogy ez milyen módon valósul meg.

A bűnmegelőzési célok elérése csak oly módon lehetséges, ha nem feledkezünk meg arról, hogy az állampolgárok biztonságérzetének komoly tényezője, mennyire érzik törvényesnek, eredményesnek és hatékonynak a büntető igazságszolgáltatás működését. Egy olyan országban, ahol hosszú évtizedekig nem volt biztosított a hatalmi ágak szétválasztása, kemény erőfeszítéseket igényel mind a politika és az igazságszolgáltatás szereplőitől, mind a tudomány részéről annak a bizalomnak a megteremtése vagy megszilárdítása, amelyet az állampolgárok az igazságszolgáltatás vonatkozásában éreznek. A bizalmatlanság kettős: egyrészt a lakosság egy része megkérdőjelezi az igazságszolgáltatás törvényes működését, másrészt alapvetően nagy a bizalomhiány a nyomozó hatóságok bűnüldözési eredményességét, illetve a bíróságok igazságos és arányos büntetékiszabását illetően.⁴¹ Ahhoz, hogy hatékonyan működjön a bűnmegelőzés, feltétlenül szükség van egy jól funkcionáló igazságszolgáltatásra, amely természetesen involválja az előbbi követelményeket oly módon, hogy annak keretein belül fel sem merülhet az emberi jogok megsértésének problémája. A büntetőeljárás és a kiszabott büntetés ugyanis csak ilyen módon tudja érvényesíteni a generális prevenciók célzatát.

Az ENSZ-deklaráció értelmében „egy megalapozott bűnmegelőzési program bizonyítottan nemcsak a bűnözést és az áldozattá-válás esélyét csökkenti, hanem hozzájárul a társadalmi biztonság és fenntartható fejlődés biztosításához is. A jól működő, felelős bűnmegelőzés tehát javítja a polgárok életminőségét, és nagyon érzékenyen figyel az alapvető értékekre, illetve az emberi jogokra.”⁴² Egy biztonságosabb társadalom természetesen nagyobb teret enged a gazdasági fejlődésnek, kellemesebb életkörülményeket a lakosnak, és sokkal olcsóbb a költségvetésnek, mint a bűnüldözés egyre nagyobb mértékű finanszírozása, illetve a büntetés-végrehajtási intézmények építése.

A bűnmegelőzés fokozott előtérbe kerülése és a közbiztonság prioritásként történő megfogalmazása felszínre hozta a témában rejlő emberi jogi dilemmákat, amelyeket Borbíró Andrea a következő kérdések köré csoportosítva elemzett:

1. az alapvető emberi jogok érvényesülése: a diszkrimináció tilalmának kiemelt fontossága;
2. az elkövető és az áldozat emberi jogainak biztosítása; illetőleg
3. az állami beavatkozás mértékének meghatározása.

Cikkemben csatlakozom Borbíró gondolatmenetéhez és tartalmi fókuszpontjaihoz, és a megjelölt témákat oly módon vizsgálom, hogy az egyes kérdések értékelésekor górcső alá veszem azt a jogfilozófiai dilemmát, hogy az emberi jogok érvényesítésének, illetve az állami jelenlét korlátozásának igénye, elméleti szinten, összekapcsolható-e a vallás filozófiájával. Felteszem a kérdést, hogyan társítható a büntetőjog alapvető feladatköre (a büntetett megbüntetés) és az állami szerepvállalás posztmodern átalakulása a vallás, jelesen a kereszténység értékeivel. Kimutatható-e a zsidó–keresztény kultúra hatása az emberi jogok formálódására, az állam és az egyén viszonyának sajátos volta-ra, amelyben az egyén radikálisan elkülönül az állami befolyástól? Illetve létezik-e keresztény gyökere az elkövetővel való humánus bánásmódnak?

*Az alapvető emberi jogok katalógusa a modern filozófiában
és a nemzetközi egyezményekben,
illetve az emberi jogok cizellálódása a posztmodernben*

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 1948-as megjelenése óta az alapvető emberi jogok köre nem változott.⁴³ A nyilatkozat 1. cikkében megfogalmazta azt a filozófiát, amelyen a dokumentum alapul. „Minden emberi

lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.” A nyilatkozat megerősíti a konkrét szabadságjogok érvényesítését, illetőleg hitet tesz a feltétlen egyenlőség mellett és a megkülönböztetés minden formája ellen; és megtilt „bármely megkülönböztetést, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintettel”.⁴⁴

Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata olyan történelmi korban fogant, amikor az ENSZ tagállamai sürgetőnek érezték, hogy hitet tegyenek az emberi jogok fontossága mellett; a diktatúrák borzalmait után pedig a hasonló rémtettek elkerülésére biztos hivatkozásul szolgálhassanak minden ember számára az állami törvénykezések ellenében is. A modern filozófia emberi jogi alapállását azonban továbbszínezte a napjainkban regnáló posztmodern felfogás. A modernben gyökerező alapvető jogelvek katalógusát kvázi betartottnak tekintve, az Európa Tanács értelmezése számos vonatkozásban fogalmazott meg tartalmi súlypontokat, így mozdítva el az egyenlőségi alapállást a különbségek nagyobb fokú respektálásának irányába. Ez a posztmodern emberi jogi felfogás érzékelhető már az ENSZ bűnmegelőzési dokumentumában, illetőleg ez a hangsúlyeltolódás figyelhető meg a tudományos gondolkodásban, jelesen a kriminológiában is.⁴⁵

Szabó Máté az emberi jogok posztmodern megjelenési formáiról a következőképp ír: „*Míg az emberi jogok eredeti koncepciója a jogalanyokat mint egyforma biliárdgolyókat fogta fel, Michael Ignatieff, a jeles kanadai politológus szerint ma az emberi jogok alanyait mint egy rongyszőnyeg sokszínű és különféle hosszúságú és vastagságú szálait értelmezzük. [...] A korábbi homogenizáló jogegyenlőségi szemlélettel szemben a jogállami forradalom megnyerése után a helyzetek sokféleségének elismerésére és elismertetésére van szükség a jogállam által. Ignatieff kanadai példája az őslakosok (native) jogainak speciális jellegére szabott intézmények. De a nők, gyermekek, a különféle fogyatékosággal élők és betegek, hajléktalanok, homoszexuálisok, menekültek, bevándorlók, etnikai kisebbségek jogainak sajátosságait és specialitását el- és felismerő sajátos emberi jogi szemléleti differenciálásra van szükség, azaz Ignatieff szavai szerint a biliárdgolyók egységes, sima világáról a rongyszőnyeg sokszínű tarkaságára való átállásra az emberi jogi kultúrában. Mindez érvényesül a hagyományos, a politikai, büntető és civil jogterületeken, és a folytonosan fejlődő-alakuló posztmodern jogi kultúrában a környezeti jogok, az adatvédelem, a szociális jogok összes területein.*”⁴⁶

Az egyenlőség elvének és a diszkrimináció tilalmának kérdése a kriminológiában

A kriminológia tudománya – mint a modern jogelvek őre – évtizedekig zászlós hajója volt hazánkban a jogegyenlőségért folytatott küzdelemnek⁴⁷. A tudomány a törvény előtti egyenlőség, a törvényes eljárások, az igazságos szankciók kifejezett védelmezőjeként lépett fel, és látásmódját meghatározta a diszkrimináció bármely formájának elutasítása. A bűnözéskutatás megpróbált a büntetőpolitikák fékje lenni azokban az esetekben is, amikor az megdőlt a radikálisabb büntetési igények kiszolgálásának irányában. A tudomány elsődleges bázisa a rendszerváltás óta a harmadik köztársaság alkotmánya volt:

„57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. 70/A § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.”⁴⁸

A kriminológia azonban szembe kellett hogy nézzen új paradigmákkal is, amelyek a filozófia, tudományos gondolkodás és a nemzetközi szervezetek irányából (lásd Európa Tanács) érkező feladatként jelentkeznek. Míg a tudomány a szocialista rendszerben egy homogén államhatalom ellenében, a törvényesség öreként definiálhatta magát, addig napjainkban az igények sokszínűségében kell értelmeznie magát, és egyensúlyi pozíciót találnia az esetleges túlzások felbukkanása esetén is.⁴⁹ A kriminológia – így részben hagyatkozva az európai követelményekre, részben saját indíttatásánál fogva – bizonyos témákat kiemelten kezel, amelyek között említést érdemel – az emberi jogi dimenzióiban is elsőséget élvező – gyermekbűnözés és a nők elleni erőszak témaköre.⁵⁰

A gyermekek jogainak kérdése

A *Beszélő* hasábjain a gyermekek jogairól érdekes elemzés jelent meg Szabó Máté tolmácsolásában: „A gyermeki jogok speciális védelmet kívánnak. A

gyermekek gyenge érdekérvényesítők, nem tudnak megszerveződni, szétszórta-
tak, nincsenek tisztában jogaikkal, függők, kihasználhatók és kizsákmányol-
hatók. Többféle speciális veszélyeztetésnek vannak kitéve, szüleik nem kíván-
ják, vagy nem akarják felnevelni őket, ekkor az állam vagy egyház vagy, más
civil szervezet gondoskodik róluk, illetve új családba kerülhetnek be. Ez a fo-
lyamat az állami gyermekvédelem különös érdeklődésére számíthat. Az erő-
szak és a kizsákmányolás számtalan formája veszélyezteti fejlődésüket a csa-
ládban, az iskolában és újabban a virtuális és a médiatérben. A védelmükre
és segítségükre hivatott intézmények kafei világot jelentenek a liliputiak szá-
mára, hiszen Gulliver építette fel azokat a saját léptékei szerint. Nem csoda,
hogy a gyermeki jogok az emberi jogok új generációjának összefüggésében
egyre több figyelmet vonnak magukra globálisan és európai szinten is. Fon-
tos tézis, hogy ugyan a gyermekek speciális jogalanyok, akár a fogyatékos-
sággal élők, avagy a hajléktalanok, de nem »liliputi«, minijogaik vannak, ha-
nem ugyanaz a védelem, sőt több és jobb illeti meg őket, mint Gulliverét.⁵¹

A kriminológia mindig is a szívén viselte a gyermek- és fiatalkorúak bün-
elkövetésének és áldozattá válásának kérdéseit. Figyelemmel a nemzetközi
ajánlásokra⁵² (is), a tudomány törekedett a gyermekek jogairól szóló törvény
szabályainak érvényesítésére, illetve kemény erőfeszítéseket tett a büntetőjo-
gi diverziós⁵³ lehetőségek fejlesztése ügyében. A gyermekkori bűnelkövetés
jellegzetességeinek, okainak és következményeinek kutatása a kriminológia
egyik „húzóágazata”. A gyermekek sértettsége pedig kiemelt jogvédelemben
részesül a minősített bűncselekmények körében.⁵⁴

A gyermekvédelem és a gyermek- és fiatalkorúak bűnözési problémái vi-
tathatatlanul a legfontosabbak közül valók az emberi jogok kérdésében, ha a
kriminológiáról gondolkodunk. A téma érzékenysége miatt azonban feltétle-
nül meg kell jegyezni, hogy a fiatalkorúak ügyeiben különösen fontos meg-
találni a határvonalat a büntetőbíróságok és a segítő szakmák között. A leg-
főbb cél természetesen és kiemelten – mint ahogyan azt a témaválasztás is
sugallja – a gyermekek vagy fiatalkorúak bűnelkövetővé válásának megelő-
zése, javarészt a segítő szakmák hangsúlyos odafigyelése által. A bíráskodás
azonban – ultima ratióként – súlyos bűncselekmény elkövetése esetén a cse-
lekmény megítélésére jogosult, és nem eshet abba a hibába, hogy átveszi a
gyermek feletti gyámkodást, ez ugyanis „ellentmond a jogtudomány minden
tételének”⁵⁵.

*A női bűnelkövetés és sértetté válás specialitásai,
a nők védelme a kriminológiában*

Az emberi jogi kérdések másik kritikus halmaza a nők hátrányos megkülönböztetésének témaköre. „A gender mainstream” szemléletet az ENSZ honosította meg, amikor az 1975 és 1985 közötti kampányával a nők hátrányos helyzetén kívánt enyhíteni.⁵⁶ Az Európa Tanács 1450/2000. számú ajánlásával felhívta a figyelmet „A nők elleni erőszak kérdéseire Európában”. A kriminológia kiemelt kutatási tárgyként kezeli és kezelte mind a nők elkövetővé válását, mind a sértetti oldalon való megjelenésüket. A női bűnözés specialitásainak leírásán túl azonban⁵⁷ a nők védelmének a kérdése a családon belüli erőszak témakörében⁵⁸ zajló kutatásokban érte el csúcspontját. „Nők százai néznek szembe fizikai és mentális erőszakkal otthonukban és azon kívül, olyan erőszakkal, amelyet néha a közhivatalok/hatóságok vagy kényszerítő intézmények okoznak. A nők családon belüli erőszakban mint erőszakban és szexuális megcsönkítésben megnyilvánuló elnyomása olyan valós tény, amelyet sok országban ismernek és felismertek” – áll az ET 1450/2000-es ajánlásában, amelynek tartalmával maradéktalanul egyet kell hogy értünk. A nők jogainak tiszteletben tartása, sértetté válásuk prioritásként kezelése nem vezethet oda, hogy adott esetben – ad absurdum – elfeledkezzünk a férfiak lehetséges sértetté válásáról.

A posztmodern (konstitutív) kriminológiai felfogás

A posztmodern (konstitutív) kriminológia azt állítja, hogy a jelenleg regnáló bűncselekmény-meghatározás egy szociológiai kreáció, olyan kategória, amely szintisztán tautológia, tekintettel arra, hogy nem involvál közös tartalmi elemeket a meghatározásban. A posztmodern szellemében az nem elegendő, ha azt mondjuk, hogy bűncselekmény az, amit a törvény büntetni rendel, mert ezzel nem nyújtunk semmilyen releváns információt a bűncselekmény konkrét tartalmi felépítéséhez. A posztmodern kriminológia szerint bűncselekmény az olyan magatartás, amelynek törvényszerű része a fájdalom és a konfliktus, illetve bűncselekmény az is, ha valaki másnak bármilyen sérelmet és sérülést okoz. Ezekben az esetekben fel kell tételeznünk, hogy a kár vagy sérelem elszenvetői pillanatnyilag (vagy hosszabb távon) egyenlőtlen helyzetben vannak a bűncselekmény elkövetőjéhez képest. A posztmodern fogalom tehát így hangzik: „Bűncselekmény valamilyen működési energiának a megnyilvánulása, amely arra irányul, hogy mást megkülönböztessen, illető-

leg, hogy másokat kirekesszen, azokat az embereket, akik pillanatnyilag láthatóan képtelenek fenntartani vagy felmutatni az emberi természetüket. [...] A bűncselekmény tehát nem más mint a hatalom megnyilvánulása. Az áldozat pedig »nem-személyiség«, »nem ember« vagy egy nem teljes létező.”⁵⁹ Ez a posztmodern (konstitutív) kriminológiai értelmezés jelentős hatást gyakorol a kiemelt, védett csoportokra vonatkozó magatartásra. A nők és a gyermekek védelmezése, a gyengébbek, kiszolgáltatott társadalmi szereplők támogatása fontos célkitűzése az emberi jogok szellemében tevékenykedő jogvédőknek és – üdvözlendő módon – a kriminológusoknak is. Abban az esetben viszont, ha bizonyos társadalmi szereplőket ab ovo gyengébbeknek, illetőleg a hatalmi helyzeteket immanensen bűncselekménynek tituláljuk, többszörösen vétünk a liberális demokrácia alapvető elvei ellen.

„A törvényhozó valamilyen cselekménytípust akként nyilvánít bűncselekménynek, hogy a Btk. Különös Részébe iktatja annak törvényi tényállását, és meghatározza a törvényi tényállást megvalósító cselekmény elkövetőjének megbüntetését. A törvény tényállás a büntetőjogban garanciális jelentőségű, a nullum crimen sine lege elvének megtestesítője. Csak az vonható büntetőjogi felelősségre, akinek a cselekménye megvalósítja valamely bűncselekmény törvényi tényállását... A nullum crimen sine lege elve abban is kifejezésre jut, hogy a Különös Részben a diszpozíciók felsorolása teljes, analógia útján további bűncselekményi tényállást nem szabad alkotni.”⁶⁰ A büntetőjognak az a szándéka tehát, hogy ne átfogó tartalmi meghatározásokkal éljen a bűncselekmények megalkotásánál, nem elméleti tudatlanságából, és nem is tudományos slendriánságából fakad, hanem garanciális okokra vezethető vissza. Az analógia alkalmazása a büntetőjogban tilalmazott, hiszen a hatalmi helyzetek bűncselekménnyé minősítése alkalmatlanná tenné a szervezetek belső hierarchikus működését, és lehetőséget adna az állam olyan fokú visszaéléseire, amelyek ellehetetlenítenék a társadalmi együttélést. „Egészen a legutóbbi idő-kig megkérdőjelezhetetlen volt a modern büntetőjogban az egyéni felelősség elve. Ahogyan arra a 2/1994. (I. 14.) AB határozat is rámutatott, a kollektív bűnösség idegen a büntetőjog fogalomrendszerétől. Amikor ettől eltértek, akkor a polgári alkotmányosság alapértékei is sérelmet szenvedtek. Egyes népek, nemzetek és etnikumok súlyos hátrányokat szenvedtek ettől a torzulástól. Az Alkotmánybíróság hivatkozott határozata szerint a kollektív felelősség a kezdetleges büntetőjogi gondolkodás jellemzője volt. Ezt a felfogást tükrözte az elkövető mellett annak családját, törzsét, lemenőit érintő intézményes bosszú. Ezzel szemben a modern büntetőjogban a felelősség mindig egyéni, ennek megfelelően a büntetés is csak az elkövetőt érheti.”⁶¹

Egy cselekmény bűncselekménnyé minősítésének tartalmi kereteit a cselekmény társadalomra veszélyessége adja meg.⁶² „*A materiális jogellenesség tana tartalmi indokát próbálta adni annak, hogy a törvényhozó miért nyilvánított valamilyen cselekményt bűncselekménynek. [...] A társadalomra veszélyesség valamilyen cselekménynek (azaz valamilyen cselekménytípusba tartozó konkrét cselekménynek) az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a büntetőjogilag védett tárgyak valamelyikét.*” Ez a védett tárgy azonban nem feltétlenül jelent személyt, és a védett tárgy kiszolgáltatott volta sem szükség-szerű. Az állam elleni bűncselekmények körét nehéz volna az állam kiszolgáltatottságával, kirekesztettségével indokolni, de a példának okáért a közélet tisztasága mint védett jogtárgy sem az elszenvedett fájdalom vagy konfliktus miatt válik védendő értéké.

Egy analógiával érzékeltetném a kérdésre való adekvát odafigyelés lehetőségeit. Heller Ágnes írja a *Szocialista mozgalmak és társadalmi igazságosság* című esszéjében, hogy „*A modern világban az elosztás a »mindenkinek a képessége szerint« elvén nyugszik. Emellé a szocializmus egy másik elvet is csatolt: »mindenkinek szüksége szerint«.* [...] *A két elv között van egy különbség, és van egy különös hasonlatosság. A különbség a következő: az első elv korrigálható a másodikkal, de a második nem korrigálható az elsővel. Ha a mindenkinek képességei szerint elvét fogadjuk el, attól még a szükségleteket tekintő elv is – másodlagosan – elfogadható. [...] Ha azonban a »mindenkinek a szüksége szerint« elvét fogadjuk el, az nem ismeri a versenyt és a kiválóságot.*”⁶³

Mondandómban elvi párhuzamot tételezek: a törvény előtti egyenlőség elve és a speciális védettséget támogató elv ugyanis ugyanolyan viszonyban van egymással, mint a Heller által megfogalmazott két szükséglet-elv. Az első korrigálható a másodikkal, de a második az elsővel nem. A törvény előtti egyenlőség axiómája nyerhet abból a korrekciós elvből, ha az egyenlőség megtartása mellett *kiemelt figyelmet fordítunk a speciális csoportigények és különbségek elvére*; fordítva azonban ez nem lehetséges. Ha a speciális védettségi igényeket tekintjük elsődleges szempontnak, és azt a törvény előtti egyenlőséggel korrigáljuk, akkor a jog, leegyszerűsítve – szintén Heller szavaival élve – kiváltsággá válik, ami viszont a legsúlyosabban ütközik a modernitás és immanensen a liberális demokrácia legfőbb elvével. Heller így fogalmaz: „*Ha valamely csoport igényt tart egy bizonyos társadalmi-politikai szükségletre, akkor azt valóságos igénynek kell elismerni. Ehhez egy megszorítást szeretnék tenni: feltéve, hogy ez a csoport elismeri vetélytársai szükségleteit is. Ez utóbbi a szükséglet »kötelezettség« oldala. [...] Ha utób-*

bi elismerés hiányzik, akkor a jog nem jog, hanem kiváltság.”⁶⁴ A nők áldozattá válásának prioritásként való kezelése nem vezethet oda, hogy a másik irányban jelentkező súlyos esetekről elfeledkezzünk, ekkor ugyanis áthágjuk a törvény előtti egyenlőség imperatívuszát, és kiváltsággként kezeljük a nők sértetté válásának lehetőségét.

A kereszténység, különösképpen a katolikus egyház viszonya az emberi jogokhoz, valamint az emberek egyenlőségének és a diszkrimináció tilalmának kérdéséhez

Jézus tanításának alappilléreiként aposztrofálhatjuk mind az emberek egyenlő kezelésének, mind a gyengébbek gyámolításának (legyen az nő, gyermek vagy fogyatékos) az elvét. Korának forradalmian új gondolata volt, hogy az emberek tekintsék egymást egyenlőnek. Az irgalmas szamaritánus története – bár a helyzet megítélése számunkra már nem okozna erkölcsi dilemmát – radikális szakítást jelentett a kor felfogásával. A Római Birodalom uralma alatt élő zsidóság erősen széthúzott, és a palesztin terület állandó lázongásoktól volt hangoz. A farizeusok, szamaritánusok, szadduceusok konfliktusban éltek egymással, a vallási vezetők családi alapon szerveződtek (Kajafás Annás főpap veje volt), a népet a szegénység, az elnyomás és a társadalmi ellentétek fordították egymás ellen. *Paul Johnson* erről így ír: „A zsidók tisztában voltak vele, hogy milyen hatalmas dinamizmus rejlik a hitükben, de azt is tudták, hogy azt a hitet a múlt szinte elviselhetetlen kötelékei kötik gúzsba és tesszik erőtlenné. Rátermett, szorgalmas, istenfélő emberek voltak, és keserű csalódottsággal gondoltak szemmel látható tehetetlenségükre politikai problémáik megoldásában.”⁶⁵

Jézus korában és történelmi kontextusában valódi újdonság és bátorság volt színre lépni az egyenlő bánásmód elvével, és a szeretet kizárólagos ígéjét hirdetni, társadalmi helyzetre és nemre való tekintet nélkül. Tudjuk azonban, hogy az egyház kétezer évére ugyanez a krisztusi tolerancia és türelem nem volt maradéktalanul jellemző. A vallási türelmetlenség, a kirekesztés, a gazdagsággal való elnéző bánásmód – amely Ambrus, milánói püspök IV. századi regnálásához köthető⁶⁶ – elsodorta a szervezett vallást az eredeti megértő és békétűrő világfelfogásától.

A világról való gyakorlati gondolkodás és a hétköznapi léthez való közeledés azonban utat tört magának a második vatikáni zsinaton: és sok tekintetben a megértés és a társadalommal való párbeszéd útján is. A katolikus egyház így – a természetes elvi érintkezések okán – nagyon sok tekintetben közeledett a

nemzetközi szervezetek célkitűzéseikhez, és üdvözölte is őket. Erdő Péter a témáról ekképpen fogalmaz: „II. János Pál pápa az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát valódi mérföldkőnek nevezte az emberiség erkölcsi haladásának útján. Ugyanez a pápa, néhány évvel később, az ENSZ megalapításának 50. évfordulóján kijelentette, hogy ez a nyilatkozat »mindmáig az emberi lelkiismeret egyik legmagasabb rendű kifejeződése korunkban«⁶⁷. „Az egyházi tanítóhivatal a II. Vatikáni zsinat óta hangsúlyozza azt is, hogy az emberi jogok abban a méltóságban gyökereznek, amely minden embert megillet. Ez a méltóság, pedig egyfelől az emberi lélettől elválaszthatatlan, másfelől, pedig minden személy számára azonos.”⁶⁸

A második vatikáni zsinat a *Gaudium et spes* című iratában expressis verbis hitet tett az emberi jogok tisztelete és a diszkrimináció tilalmának globális érvényesítése mellett. A katolikus egyház felfogásában az emberi jogok egyetemesek, hatósugaruk univerzális, a jogok relativizálásának lehetősége fogalmilag kizárt. „Mivel minden értelmes lélekkel rendelkező és Isten kép-mására teremtett embernek ugyanaz a természete és ugyanaz az eredete; s mert Krisztustól megváltottan ugyanaz a hivatása és isteni rendeltetése, egyre határozottabban el kell ismerni, hogy minden ember alapvetően egyenlő. Kétségtelen, hogy a különböző fizikai képességek, valamint az értelmi és erkölcsi erők szempontjából nem egyformák az emberek. De mint Isten szándékaival ellenkező dolgot, a személy alapvető jogaiban le kell küzdeni, és ki kell küszöbölni minden nem, faj, bőrszín, társadalmi helyzet, nyelv vagy vallás alapján történő társadalmi vagy kulturális megkülönböztetést.”⁷⁰ (*Gaudium et Spes* 29. pontja)

Az emberi jogok posztmodern felfogásának újdonsága az egyéni különbségek és egyéni igények elismerésében ismerhető fel leginkább. Az egyéniség kultusza, az individuum kiteljesedésének fontossága elsöre nem tűnik a keresztény embereszmény, a zsidó–keresztény felfogás szerves részének. Ez azonban megtévesztő. „A törvény bibliai rendszere az emberi világot a természet fölé emelte, s az egyénnek végtelen értéket adott. A mezopotámiai törvény ezzel szemben az emberi társadalmat a természet, az egyént pedig a társadalom igájába hajtotta.”⁷¹ A kollektív gondolkodást favorizáló keleti kultuszokban a személyes tulajdonságok fontossága sohasem kaphatott volna szikrát. Franz Xaver Kaufmann erről így ír: „... legalább ennyire történelemformálónak bizonyult az egyéni lelkiismeret, valamint a hozzá kapcsolódó teológiai tanítás a lélek megtisztulásáról az Utolsó Ítéletet megelőző tisztító tűzben. Vélhetőleg, itt keresendő a modern individualizmus teológiai értelemben vett eredete, hiszen a vallásháborúk korában az egyéni lelkiismeret

ret tana indította arra főként a kálvinista felekezet híveit, hogy lelkiismereti és kultuszszabadságot követeljenek. S ez vezetett azután – az amerikai bevándorlók vallási vitái következtében – egyház és állam szétválasztásához.”⁷²

A posztmodern által megfogalmazott igény, amelynek értelmében „a nők, gyermekek, a különféle fogyatékossgal élők és betegek, hajléktalanok, homoszexuálisok, menekültek, bevándorlók, etnikai kisebbségek jogainak sajátosságait és specialitását el- és felismerő sajátos emberi jogi szemléleti differenciálásra van szükség”, javarészt azokhoz a harmadik generációs jogokhoz tartozik, amelyek az „alapgondolata a szolidaritás elve”⁷³. A szolidaritás a kereszténység kulcsmotívuma. Jézus nemcsak hogy negatív értelemben nem tett különbséget az emberek között, hanem megkülönböztetett szeretettel vette pártfogásába a védteleneket és gondoskodásra szorulókat. Jó példa erre Jézus munkálkodása a leprások között, akik a kor és a közösség számkivetettjei voltak; buzgó fáradozása a fogyatékosok gyógyításában, a nők befogadása a keresztény közösségekbe, vagy a gyermekekhez való odafordulása.

A gyermekekhez való viszony a kereszténységben

Alapige, Máté 10,13-16: „Ekkor kisgyermekeket vittek hozzá, hogy megérintse őket, a tanítványok azonban rájuk szóltak. Amikor ezt Jézus észrevette, megharagudott, és így szólt hozzájuk: »Engedjétek hozzám jönni a kisgyermekeket, és ne tiltsátok el tőlem őket, mert ilyeneké az Isten országa. Bizony, mondom néktek: aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be abba.« Ekkor átölelte és kezét rájuk téve megáldotta őket.”⁷⁴ Ebből az evangéliumi részből kiviláglik, hogy a gyermekekkel való bánásmód nem a mai szellemben zajlott: „...a tanítók és írástudók megvetették a gyerekeket, mert a gyermek még nem ismeri a törvényt, nem tud felmutatni semmilyen vallásos teljesítményt. Isten országa szempontjából tehát nem számít”⁷⁵. Jézus odafordulása a gyermekekhez újdonság volt egy vallás-tanító részéről.

A nőkkel kapcsolatos felfogás megváltozása a katolikus doktrínában

A nőkkel való negatív bánásmód sokak szerint a Bibliára vezethető vissza. Ez fakadt az első bibliai emberpár történetéből, amelyben Éva csábítja bűnre a férfit, és lesz okozója az eredendő bűnnek. Az Újszövetség Szűz Mária szerepével csökkenti a nő – eleve elrendelten – rossz helyzetét, de a nő arculatát és egyetlen elfogadható szerepét a szűzies erényben és a magát az Isten és

a férfi akaratának alárendelő anya pozíciójában látja. Jézus azonban befogadta a nőket közösségébe. A Máté 5,31-32-ben a régi hagyományról az áll, hogy „*aki elbocsátja feleségét, adjon neki válólevelet*”. Jézus viszont ebben az esetben egészen új magatartást vesz fel, ugyanis nem kiegészíti ezt a törvényt, hanem felülírja: „*aki elbocsátja feleségét – kivéve a paráznaság esetét –, házasságtörővé teszi, és aki elbocsátott nővel összeházasodik, házasságot tör*”. A betoldás („kivéve paráznaság esetét”) fontos exegetikai kérdéseket vet fel (nagy valószínűséggel az előtűnő jogi gondolkodást mutatja). A zsidó hagyomány a nőt a férfi tulajdonaként kezelte, és ennek megfelelően a házastársi jogok a férfi irányába tolódtak el, aki ha úgy érezte, akár válólevéllel el is bocsáthatta feleségét. Jézus megtiltja az asszony elbocsátását, ezzel pedig a mérleget egyensúlyba hozza. Jézus tilalma eleve feltételez egyfajta házassági rendet.

A Katolikus Egyház Katekizmusa erről így ír: „369 A férfi és a nő teremtvé vannak, azaz Isten akarta őket: egyrészt mint emberi személyeket tökéletes egyenlőségben, másrészt saját férfi és női mivoltukban. A »férfiúi lét« és »női lét« jó és Isten akarta valóság: mindkettőnek, a férfinak és a nőnek elveszithetetlen méltósága van, melyet közvetlenül Istentől, Teremtőjüktől kapnak. A férfi és a nő ugyanazzal a méltósággal »Isten képmása«. »Férfiúi és női mivoltukban« tükrözik a Teremtő bölcsességét és jóságát.

370 Isten semmiképpen sem képmása az embernek. Ő sem nem férfi, sem nem nő. Isten tiszta szellem, akiben semmiféle nemek közti megkülönböztetésnek nincs helye. De a férfi és a nő »tökéletességei« valamit mégis tükröznek Isten végtelen tökéletességéből: ilyenek az anya, az apa és a jegyes tökéletességei.”

A nők tisztelete jelentkezett XXIII. János *Pacem in terris* nevű enciklikájában is. Kovács Gusztáv a következőket írja erről a *Vigília* hasábjai: „Ez az első alkalom, hogy a Tanítóhivatal a nőmozgalom törekvéseit pozitívan értékeli. Azután ott vannak az államban a nők, nincs senki sem, aki ezt ne tudná; ez talán hamarabb jelentkezett azoknál a népeknél, amelyek a keresztény hitet vallják, későbbben ugyan, de mindenütt, azoknál a népeknél is, melyek más kultúrának és életmódnak az örökösei. A nők ugyanis mindinkább tudatában vannak az emberi méltóságuknak, nem tűrik el, hogy vagy élettelen tárgynak vagy eszköznek tartsák őket, sőt mindinkább követelik, hogy az emberi személyhez méltó jogok és kötelezettségek őket is megillessék mind az otthon falai közt, mind az államban.”⁷⁶ Az emberi jogok elemzésének körében a *Gaudium et spes* külön említést tesz a nőkkel való egyenrangú bánásmód fontosságáról: „Sajnálatos, hogy a személy alapvető emberi jogait még nem mindenütt tartják tiszteletben. Ez fordul elő például, ha a nőtől megtagadják,

hogy szabadon válassza meg férjét vagy életállapotát, s nem részesülhet ugyanolyan nevelésben és műveltségben, mint a férfi. Noha az emberek között léteznek jogos különbségek, a személyek egyenlő méltósága megköveteli, hogy emberibb és méltányos életfeltételekhez jussanak. Ugyanis az egy emberi család tagjai vagy népei közötti kirívóan nagy gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek botrányt okoznak, és ellenkeznek a társadalmi igazságsággal, az emberi személy méltóságának egyenlőségével, s a társadalmi és nemzetközi békével.”

A homoszexualitás kérdése a katolikus felfogás szerint

Kritikusnak nevezhető terület az egyházi felfogásban a homoszexualitáshoz való viszony. A homoszexualitás természetszerűleg soha nem lesz támogatott az egyházi tanítások szerint. A második vatikáni zsinat szellemiségének térnyerése óta azonban a katolikus felfogás is távolodni kezdett az ítélkezés és megbélyegzés platformjától. Ezt példázza a Katolikus Egyház Katekizmusa, amelyben az egyneműek kapcsolatáról a következők fogalmazódtak meg: „különböző századokban és kultúrákban (az egyneműek kapcsolata) rendkívül változatos formát öltött. Lelki keletkezésének eredete még nagyban feltáratlan. A Szentírásra támaszkodva, amely súlyos romlottságként mutatja be, a hagyomány mindig is azt jelentette ki, hogy »a homoszexuális kapcsolatok önmagukban rendezetlenek«, ellentétesek a természeti törvénnyel...” Az ilyen kapcsolatban élőkrol viszont hozzáteszi: „Tisztelettel, együttérzéssel és gyengédséggel kell fogadni őket. Kerülni kell velük kapcsolatban az igazságtalan megkülönböztetés minden jelét.”⁷⁷

A büntettes és a sértett átértékelődése a posztmodern filozófiában, illetve a kriminológia tudományában

A büntetőjognak és a kriminológia tudományának emberi jogi szempontból a legfontosabb kérdése az állami igazságszolgáltatás viszonyulása az elkövetőkhöz és a sértettekhez. Az igazságszolgáltatási attitűd a tettesek és áldozatok vonatkozásában és az emberi jogoknak az a skálája, amelyet a büntetőeljárásban egy állam nyújt az eljárás szereplőinek: különböző igazságszolgáltatási modelleket hozott létre. Az igazságszolgáltatás fejlődése három jól elkülöníthető fázison ment keresztül az elmúlt évszázadokban. A retributív (megtorló), a pre-

venatív (megelőző) és a resztoratív igazságszolgáltatási modellek voltak uralkodók a XVIII. század végétől napjainkig.

A megtorló igazságszolgáltatás az 1700-as évek végén és az 1800-as évek elején formálódott ki a polgári forradalmak hatására elsősorban a fejlett európai államokban. „*Lényege (az volt), hogy a bűncselekmény szabad akarattal következzen, csak az egyéntől függ, hogy milyen magatartást tanúsít, ezért a bűnösség megállapítása után a tett súlyával arányos, megtorlási céllal kiszabott büntetés az indokolt és az igazságos.*”⁷⁸ A XIX. században felbukkanó, és ideológiai jelentőségét tekintve a mai napig meghatározó, preventív célú igazságszolgáltatási modell a társadalmi determinizmus elvi bázisán állt. A pozitív modell értelmezésében az elkövető csak részben felel cselekedeteiért, hiszen magatartásának okai pszichikus állapotából és objektív szituációs hatásokból fakad, közvetve pedig a személyiséget formáló múltbeli és környezeti hatásokból. A determinista attitűd büntetéskiszabási gyakorlata nemcsak a bűncselekmény súlyához, hanem az elkövető személyes körülményeihez igazodott. Az igazságszolgáltatás célja a speciális és (kisebb részben) a generális prevenció volt. Az elkövetővel való bánásmód jól látható változásokon ment keresztül a két felfogás regnálása között. Míg az első attitűd a bűnös embert teljes mértékben felelősnek tekintette tetteiért, addig a preventív (más néven pozitívista) modell nagyobb megértéssel és együttérzéssel viszonyult a bűncselekményt elkövető emberhez, a büntetés helyett pedig elsősorban a nevelést és a gyógyítást, valamint a társadalmi viszonyok megváltoztatását favorizálta büntetési céljainak megvalósításában. Ez a cél pedig a bűnmegelőzés volt.

A tisztán preventív modell – ahogyan elemeztük – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A bíróságok a terheltet állították az eljárás középpontjába, ő volt a centrumfigura, akinek a megjavítása és meggyógyítása körül forgott az egész büntetőprocedúra. A büntetőeljárásban a sértettnek a „gyenge tanú” szerepe maradt. A vád képviselője azonban nem jelentett garanciát a sértett érdekeinek és jogainak a képviselésére: a valódi tettes–sértetti kapcsolat, az eredeti bűncselekményi szituáció az eljárás folyamán elfelejtődött. Az áldozat szerepének újraértékelődése a viktimológiai gondolkodás népszerűvé válásával kezdődött meg. Benjamin Mendelson és Hans von Hentig úttörő tevékenysége vezetett el az áldozat, a sértett szerepének újraértékeléséig.⁷⁹ A sértett szerepének hangsúlyosabb megjelenítése az eljárásban, valamint a kár jóvátételének a gondolata számos nemzetközi egyezménynek és ajánlásnak is a tárgyává vált.⁸⁰

Az áldozat szerepének felértékelődésével kezdett magának utat törni az úgynevezett resztoratív szemlélet. A helyreállító igazságszolgáltatásban⁸¹ a

hangsúly a bűneset valódi szereplőire helyeződött: a bűncselekmény elkövetőjére és annak elszenvetőjére, az áldozatra. Az eljárás elsődleges célja a sértett kárigényének helyreállítása lett, valamint a körülmények visszaállítása az eredeti állapotba (ez természetesen nem teheti meg nem történtté a bűncselekményt, de mérsékelheti az elszenvedett károkat és sérelmeket). A resztoratív szemléletben az eljárás célja lett az is, hogy az elkövető felelősségérzete feltámadjon, és cselekményét tevőlegesen megbánja. A resztoratív igazságszolgáltatás szemlélete által kitűzött büntetési cél a bűncselekmények megelőzése, illetőleg a kár helyreállítása.⁸² *Vigh József* szerint a helyreállító igazságszolgáltatás ideológiai alapja a társadalmi determinizmus, vagyis immanensen az a hit, hogy a bűnelkövetés meghatározott szociológiai kondíciók között törvényszerűen bekövetkezik.

A helyreállító igazságszolgáltatási attitűdnek nagy filozófiai dilemmája, hogy valójában a determinizmus talaján áll-e. A kérdés értelmezésekor arra kell választ találni, hogy mi lehet, mi legyen a helyreállítás valódi célja. Ha ugyanis egyetértünk azzal, hogy a helyreállító igazságszolgáltatásnak – a kár szigorú értelemben vett helyreállításán túl – célja az elkövető felelősségének megerősítése, illetve a morális felelősség vállalása; ezenkívül pedig járulékos cél az is, hogy az elkövető és az áldozat reintegrálódjon a társadalomba, a közösségi életbe⁸³, akkor a resztoratív igazságszolgáltatási szemléletnek feltétlen erkölcsi üzenete és tartalma is van.⁸⁴ Az egyéni felelősség céltételezéséből sokkal inkább következik a szabad akarat ideológiai paradigmája, mint a determinizmus kizárólagossága.

A helyreállítás és a posztmodern filozófia

A helyreállító szemlélet filozófiája szinkronban van a posztmodern gondolkodásmóddal azzal az ideájával, hogy a büntetett ne csak passzív elszenvetője legyen az állam által rá oktrojált eseményeknek, hanem felelős magatartást tanúsítva egyéni szinten is vállalja negatív viselkedésének következményeit. A büntetőeljárás hatósági résztvevői ebben a szisztémában inkább asszisztálják a tettes és áldozat közötti dialógust, mintsem az állam büntetőjog-hatósági szerepét ellátva: alá-fölé rendelt aktusban rendelkeznek a büntetett megbüntetéséről.

A helyreállító szemléletnek azonban nagy dilemmája az igazság megfogalmazásának problémája. A posztmodern filozófiai attitűd, és ezzel párhuzamosan, a posztmodern (konstitutív) kriminológia az igazságot inkább kon-

szenzusok sorának tekinti, mint anyagi vagy metafizikai értelemben vett igazságnak. A posztmodern kriminológia „policy” felfogása arra épít, hogy a bűnözés kérdésének a megoldása nem lehet az akadémiai műhelyek feladata, sem pedig a bíróságok kizárólagos privilégiuma: a büntetettek kezelése egy széles körű társadalmi vita alapján létrejövő konszenzus következménye kell hogy legyen.⁸⁵ A posztmodern attitűd szellemében a bűncselekményi helyzet létrejötte után is határozottan üdvösebb a deliktumban részt vevő felek kölcsönös megegyezése, mint a bírósági ítélet. Lyotard⁸⁶ gondolkodásában ugyanis kizárólag annak a fajta igazságosság-dimenzióknak van létjogosultsága, amelyet a társadalmi diskurzus munkál ki, folyamatos kritikái és lebontó-felépítő „hadműveletei által”, és nem a tudomány emberei vagy az állami műhelyek jogalkotói álmodnak meg⁸⁷. Lyotard igazságosság-definíciója erősen közelít a hatékonyság meghatározásához: ami hatékony és működik, minden bizonnyal igazságos is, mert különben mint idegen és fölösleges testet kivetné magából a társadalom. A *restorative justice* ezen a posztmodern „puding-próbán” is feltehetően jól vizsgázna, nem törekszik ugyanis anyagi értelemben igazságos döntések meghozatalára. A *restorative justice* alapvető filozófiája, amely részben a bűnelkövetőkkel való humánus bánásmódra, részben a sértettek jogainak érvényesítésére alapoz, szervesen kapcsolódik a kereszténység bünfelfogásához. A keresztény ideológia kiválóan összeköthető a helyreállításban fellelhető törekvésekkel: a bűnnel legyünk szigorúak, ne a bűnösrel, és az elkövetett bűnért való feltétlen felelősség ideájához. Elvi azonosság fedezhető fel, véleményem szerint, közös ideológiai bázisában is, amely a szabad akaratban gyökeredzik.

A resztoratív attitűd megjelenése a társadalmi bűnmegelőzésben – mint a közösségi kommunikáció és konfliktusmegoldás hatékony eszköze – nagyon pozitív törekvés. A helyreállító szemlélet alkalmazása a büntetőeljárársban azonban korlátokkal és megkötésekkel használható. A sértett szerepének megerősödése elengedhetetlen volt a büntetőeljárársban részt vevő szereplők viszonyainak teljes felbillenése miatt. Az igazság és hatékonyság fogalmának azonosítása, az igazságos döntés és konszenzus, különösen pedig az igazságos döntés és a kompromisszum⁸⁸ szinonimává tétele azonban kétséges. A helyreállítás törekvései nagyon fontosak és helyesek: a sértett kárának megtérülése nélkül anyagi értelemben vett igazságról sem beszélhetünk. A laikus elem kizárólagossá tétele, a felek kölcsönös egyezkedésének a mediációs asszisztálása azonban nem szükségszerűen egyenlő a végkifejlettel, hogy a részt vevő felek feltétlenül elégedettebbek az eljárás végkimenetelével, mint a klasszikus igazságszolgáltatási modellben. A bíráskodás intézménye ugyanis

éppen olyan esetek eldöntésére született, amikor a felek bármilyen jellegű jogvitájukban nem tudtak és/vagy nem akartak maguk döntést hozni. Ez az állítás pedig különösen igaz a büntetőjog esetében, ahol az egyének azért adták az állam – mint független döntéshozó – kezébe döntési jogosultságukat, hogy ne érvényesüljön a „fogat fogért” elve, és kizárt legyen az önbíráskodás. Amellett, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás elemei határozottan hatékonyak, és sok tekintetben nélkülözhetetlenek is, alkalmazásukkor tisztában kell lenni azzal, a helyreállítás megjelenésével, sajnálatos módon, nem tudtuk zsebre tenni a bölcsek követ a bűnözési probléma megoldásának kérdésében.

Az elkövető megítélése a kereszténység szemszögéből

A keresztény embereszmény a bűnökhöz és a bűnös emberekhez való viszonyában hozta a legnagyobb újdonságot a történelemben. Jézus tanítása a legnagyobb mértékben azzal háborította fel a korabeli vallási vezetőket, hogy a bűnös emberek pártfogójává vált. Gondoljunk csak a megtévedt asszony történetére, akit – a kor szokásainak megfelelően – azért állítottak az összesereglett tömeg elé, amelynek tagjai – részben önkéntes – bírái voltak, hogy halálra kövezzék házasságtörése miatt, amikor Jézus felszólította az embereket, hogy „Az vesse az első követ erre az asszonyra, aki maga bűntelen”. A bűnös ember megtérésének és az iránta való kiengesztelődésnek a legszebb parabolája az Újszövetségben a tékozló fiú esete, illetőleg Jézusnak a jobb latorhoz, Diamashoz való viszonyulásában bukkan fel. Jézus maga mondja a jobbán keresztre feszített bűnözőnek: „Emlékezzél, mivel megbántad bűniedet, még ma velem leszel a Paradicsomban.”¹⁸⁹ Az ember feladatává így a megbánás válik, míg a bűnök elítélése és megítélése, illetőleg azok megbocsátása szükségképpen az Istené lesz.

Az a hit, hogy a bűnös megjavítható és megjavítandó, szintén a keresztény gondolkodás alappillére. A „Jeruzsálemi templomi kárpit kettészakadásával” megnyílt az út az egyéni megváltás felé: míg Mózes istene közösségi szinten büntette és jutalmazta kiválasztott népét, Jézus azt hirdette, hogy, amennyiben az ember Ő útját választja, születési helyzetétől függetlenül, szabad akaratú és választása alapján, csatlakozhat a „jó akol bárányaihoz”, és megmenekül az örök kárhozattól. Az ember tehát – bár a keresztény teológia értelmében – alapvetően rossz, de javulhat és javítható is. A nevelés pozitív eredményeibe vetett hit részben ebből a felfogásból eredeztethető. A fiatalokkal és gyermekekkel való megkülönböztetett bánásmód a keresztény gondol-

kodás szerves része: a gyermek nem lehet „elvetemült”: korának és körülményeinek áldozata, így segítése és szeretettel való nevelése nagyon fontos. A fiatakorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás, amely a büntetés és intézkedés céljaként elsősorban azt jelöli meg, hogy a fiatakorú helyes irányba fejlődjen, és a társadalom hasznos tagjává váljon, igen komoly szinkronitást mutat a keresztény paradigmákkal.

Az egyház viszonyulása a bűnelkövetőhöz

A bűnnel és a bűnössel való bánásmód sok változáson ment keresztül az egyház működésének kétezer éve alatt. „*A modern értelemben vett büntetőjog lassan bontakozott ki a nemzeti igazságszolgáltatás rendszeréből. Bizonyos normákat átvett az állam előtti társadalomból, de a kialakuló államhatalom új büntetőjogszabályokat is alkotott, és ebben a jogalkotásban nagyon döntő szerepet játszott az egyház. Előbb vagy utóbb egész Európában a vallásetika a jog, s így a büntető jogalkotás alapjává vált, és ennek oka főleg abban keresendő, hogy a kánonjog szorosan összefonódott a római joggal, valamint a római kultúra máig továbbél az európai civilizációban.*”⁹⁰ A katolicizmus tanai két ponton vettek részt a büntetőjog felépítésében: egyrészt a tízparancsolatba foglalt bűnöket tényállásba foglalták, másrészt a többi bűncselekményre és a büntetések rendszerére általános tételeket állítottak fel. A vallás, természetesen, szigorú szankciókat helyezett kilátásba az isteni rend megszegőivel szemben, de a korai kereszténységben „*Julianus Apostata 361-ben még természetesnek vette, hogy keresztény hivatalnok nem volt hajlandó halálra ítélni embertársát, mondván, hogy ez ellenkezik vallásával, a keresztény tanítással és a keresztény erkölccsel*”⁹¹. A vallás azonban egyre nagyobb fokú intézményesedésével, az államhoz való kötődésével és erősödő hatalmával fokozatosan távolabb került az eredeti keresztény tanításoktól. Tudjuk, hogy a keresztesháborúk, az inkvizíció milyen sok ember vérének kiöntásával járt, és milyen mély morális sebeket ejtett a valláson, de legfőképpen az egyházon magán.⁹²

A keresztény vallás azonban mégsem egyenlő az egyház által vagy nevében elkövetett bűnökkel. A kereszténység ugyanis – amellet, hogy a történelemben sajnálatosan gyakran és hosszú időn át képviselte a bűnökért kiszabandó kegyetlen retorziók eszméjét – elsődlegesen a megbocsátás és a keresztényi humánus vallása maradt. A második vatikáni zsinat konkrétan meg is fogalmazta ezt az attitűdváltozást: „*Krisztus jegyese ma szívesebben*

nyúl az irgalmasság olaja után, mintsem hogy a szigor fegyverével fenyegetőzzék; úgy véli, hogy jobban segít korunk szükségletein, ha tanításának gazdagságát kínálja fel az embereknek és senkit sem ítél el.⁷⁹³ A második vatikáni zsinat az ellenségeinkhez és a bűnösökhöz való helyes keresztyéni viszonyulásról így ír: „...különbséget kell tennünk a mindig elvetendő tévedés és a tévedő ember között, aki mindig megőrzi személyi méltóságát, még akkor is, ha vallási fogalmai pontatlanok vagy hamisak. Egyedül Isten a bíró és a szívek vizsgálója, ezért tiltja nekünk, hogy bárki belső bűnéről ítéljünk. Krisztus tanítása azt is megköveteli, hogy bocsássuk meg a sérelmeket, és a szeretet parancsát pedig – mely az Újszövetség törvénye – minden ellenségre kiterjeszti: »Hallottátok a parancsot: Szeresd embertársadat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót haragosaikkal, és imádkozzatok üldözőitekért (és rágalmazóikért)« (Mt 5,43-44).⁷⁹⁴

Az állami beavatkozás dilemmája a posztmodern gondolkodásban

A társadalmi bűnmegelőzés nagy dilemmája, hogy az állam milyen mértékben és gyakorisággal avatkozhat az egyén privát életébe a közbiztonság és a bűnmegelőzés indokaira való hivatkozással. Borbíró Andrea erős aggályokat fogalmaz meg azzal a tendenciával kapcsolatban – amelynek kiváltóképpen az angol bűnmegelőzési koncepcióban és gyakorlatban lehetünk szemtanúi –, hogy az állam olyan területeken is beavatkozik a privát szférába, amelyhez csak a bűncselekményi helyzet manifesztálódása esetén lenne joga. „Az angol bűnmegelőzésben megjelennek olyan »ingoványos kategóriák«, mint a prekriminális helyzet, az egyénben rejlő veszélyesség vagy a biztonsági kockázat.”⁷⁹⁵

Az állami beavatkozás-be nem avatkozás kérdése a posztmodern legalapvetőbb kérdése. A modern társadalmak azon a kvázi egyensúlyi állapoton alapultak, amelyet a liberális demokrácia jogintézményei és a civil társadalom alkot. A modern alapelve a fejlődésbe vetett hit volt, amely technikailag és morálisan is „végtelenbe tart”, és a tökéletes társadalom utópiájának (a múltban még realitásként értelmezett) világába vezetett. A modern társadalom kiiktatta a vallás szerepét a szekularizációval, és a józan ész tette fel a vezérlő elv trónjára. A modern társadalom azonban a totalitárius államok rémuralmainak idején csapdába került. A posztmodern legfőképpen az ígéretek, a „nagy elbeszélésekből”, illetőleg az igazságos állami irányítás eszméjéből ábrándult

ki. A vallást követő nagy elbeszélések ugyanis még veszélyesebbekké váltak, mint elődje. A politikai valláspótlékról, a politikai ideológiákról – amelyek az emberiség politikai „megválthatóságának” eszméjét hirdették – kiderült, hogy korábban soha nem látott mértékű pusztításokra képesek. Az állam pedig egy-egy vált a nagy elbeszéléseket „diktáló fejjel”, amelynek a túlhatalmára minden idegszálunkkal oda kell figyelni. A posztmodern így arra az álláspontra jutott, hogy „amit nem lehetett fölülről felépíteni, próbáljuk meg alulról”.⁹⁶ Az államnak az egyetlen lehetséges és a liberális demokráciákban működtethető ellentétjévé a nagyon erős éberséggel jelenlévő civil társadalom vált.⁹⁷ Hazánkban azonban a szocialista állam onnipotens voltának megszűnése után nyilvánvalóan felszínre került a társadalmi szervezetek alacsony önjáró voltának problémája. Kiderült ugyanis, hogy az állam által létrehozott kényszerközösségek helyére nem léptek automatikus önszerveződéssel bíró társadalmi közösségek, amelyek sok tekintetben részesedhetnek az állami feladatok egy részéből, és megfelelő kontrolláló erővel bírnának.

A kriminológia viszonya az állami beavatkozás témaköréhez

A kriminológia jellegénél fogva kritika párti, de jogalkotói vénája miatt megmaradt az intézményi gondolkodás talaján. A kriminológia – bármennyire befolyásolt is a kor komplex filozófiai beállítottságától – szükségszerűen magában kell hogy hordozza az intézményi pozitivizmus elemeit. Nincsen jogalkotás az intézményekbe vetett hit nélkül, és nincsen kriminológia jogalkotás nélkül. A működő modern társadalom egyébként sem működhet az intézményesültség egy meghatározott foka nélkül. „A modernitásnak intézményesítenie kell a dinamikus igazságot ahhoz, hogy fennmaradjon. Tartós intézményekre és tartós eljárásokra van szüksége az igazságosság működtetéséhez. S mivel »mindenki szabadnak születik« és úgyszintén mindenki az intézmények (normális esetben több mint egy intézmény) által kerül különféle rétegekbe és a hierarchiába, szabad lehetőség szükségeltetik mind az egyéni, mind a kollektív (csoport-)versengéshez.”⁹⁸

Az intézmények azonban a modern társadalmi viszonyok között ésszerű, törvényes és igazságos eljárásukhoz megfelelő mennyiségű kritikát igényelnek. A megfelelő mennyiség szándékolt kifejezés: a liberális demokráciák legnagyobb balanszművésze ugyanis abban rejlik, hogy oly módon hozzák létre stabil és ezáltal kiszámítható intézményrendszerüket, hogy az intézmény léte és formája ne legyen kőbe vésve. Azok a liberális demokráciák azonban, amelyek folyamatosan és kiszámíthatatlanul változtatják intéz-

ményrendszerüket, „saját kardjukba dőlnek”. A transzparencia hiánya ugyanis, szomorú módon, ahhoz a modern társadalmi következményhez vezet, amelyben a társadalom saját maga kezdi favorizálni a totalitárius és paternalista jelszavakkal megjelenő politikai erőket. Ez zajlik jelenleg Magyarországon is. A kiszámíthatatlan adórendszertől kezdve a folyamatosan változtatott törvényekig az intézmények átláthatatlansága és megismerhetetlensége, sajnálatos módon, destabilizálja a civil társadalom és az állam közötti törekény egyensúlyt. „1992 óta ötvenszer módosították a szociális törvényt, márpedig így nem lehet értelmes szociálpolitikát csinálni.”⁹⁹ Mint ahogyan stabilan működő intézményrendszert sem.¹⁰⁰

A liberális demokrácia legfőbb követelménye azonban a kritikai módon működő civil szféra és a stabil társadalmi és állami intézmények összhangjában summázható. Heller Ágnes korábban alkalmazott analógiájára hivatkozva itt azt kell mondani, hogy a stabilan és következetesen működő állami intézmények (amelyek saját rendszerükön belül adekvát módon alkalmazzák a hierarchikus struktúrákat) elengedhetetlenül fontosak a modern társadalmi igazság érvényesítéséhez.¹⁰¹ A fő szabály az alapvető átláthatóság és stabilitás, a korrekciós elv pedig az építő, kritikai felfogás kell hogy legyen. A sorrend nem fordítható meg.

A kriminológia beavatkozási attitűdje a bűnmegelőzés vonatkozásában

A kriminológia viszonyát az államhoz, illetve az állami beavatkozáshoz az a tárgykör határozza meg, amellyel foglalkozik. Nyilvánvaló, hogy az államra és bűncselekmény esetén az állami beavatkozásra szükség van, de a már taglalt korrekciós elvek figyelembevételével. A társadalmi bűnmegelőzés témakörében azonban a kriminológia gyakran találkozik olyan témákkal, amelyek kapcsán a minimális állami jelenlét és maximális közösségi aktivitás a favorizált kriminológiai attitűd. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája a következők szerint tagolja a prevenció tematikáját:

- a *rendészeti bűnmegelőzés*, amely a bűnelkövetési szituációra reagáló intézkedéseket tartalmaz (járőrözés, jó közvilágítás);
- és az úgynevezett *közösségi bűnmegelőzés*, amely hosszú távú, társadalmi folyamatokat befolyásoló, a bűnözést kiváltó okokra reagáló, a közösségi összetartást erősítő programokat (például konfliktuskezelési képességek fejlesztése, lakókörnyezet iránti felelősségérzet felkeltése, szomszédok egymásért mozgalom fejlesztése) involvál.¹⁰²

A rendészeti bűnmegelőzés és a közösségi rendőrség problémája folyamatosan jelen van a tudományos vitákban. A rendészeti bűnmegelőzés mára klaszszikussá váló elemeinek megvitatása (a megfigyelés, a CTV, az állandó rendőri jelenlét stb.) állandó témává vált a közbiztonsági igény mellett érvelők és az emberi jogok sérelmei ellen protestálók érveiben is. A rendészeti bűnmegelőzés tárgykörébe sorolható a közösségi rendőrség kérdése. A posztmodern filozófia és a posztmodern kriminológia, amely konstruktív intézményi javaslatokkal, lokalizált és állandóan az igényekhez igazodó problémamegoldással operál, nyomatékosan támogatja a közösségi rendőrség ideáját. A közösségi rendőrség feladata az állampolgárokkal való hatékony együttműködés, a folyamatos – és az emberek számára könnyen hozzáférhető – társadalmi jelenlét, a gyors és integrált reakció bűncselekményi helyzetben, a lakosság panaszainak meghallgatása, az állampolgárok közérthető tájékoztatása és az áldozatokkal való kiemelt törődés. A közösségi rendőrség azonban aktív közösséget kíván: olyan közösséget, amelyben természetes az állampolgári aktivitás, és amelyben mind a közrendvédelmet ellátó rendőrök, mind a nyomozás szereplői joggal várhatják el a visszajelzést munkájuk eredményéről, illetőleg természetes a lakosoknak a hatóságokkal való támogató együttműködése. A közösségi rendőrség nyitottsága és átláthatósága azonban leginkább a közrendvédelmet ellátó hatósági szerveket érinti, a nyomozó hatóságok nyomozati eredményességének ugyanis immanens érdeke, hogy a nyomozás folyamata titkos maradjon.

A közösségi bűnmegelőzésben ideális terep juthat a posztmodern gondolatok kibontakoztatásának. A közösségi bűnmegelőzés a bűnözés kiváltó okaira összpontosít, és céljai között szerepel a közösségek megerősítése is. A prevenció e szegmensében kiválóan alkalmazható a resztoratív szemlélet, illetőleg a közösségi mediáció, hiszen ezzel a módszerrel számos kisközösség problémája megoldhatóvá válhat.¹⁰³

A kriminológia posztmodern attitűdjében felbukkan a rizikó mint új kategória. A rizikó fogalma „*átöri a társadalmi osztály, a munkásság és a nagyon hagyományos határvonalait és kategóriáit, és elmossa, vagy újraértelmezi a hagyományos hierarchikus viszonylatokat*”¹⁰⁴. A posztmodern kriminológia elsődleges célja, hogy felszámolja az igazság szolgáltatásának kizárólagos bírósági allokációját. Az igazság, amely Lyotard értelmezésében a helyi, kisközösségi konszenzusokat jelenti¹⁰⁵, és semmiképpen sem jelenthet univerzális, metafizikai értelemben vett igazságot, a rizikó fogalmának használatában eleget tesz a posztmodern kihívásoknak. A rizikófaktor/veszélyes csoport meghatározása nem a bíróság feladata, a hangsúly a bűn megelő-

zésén, az igazságszolgáltatás társadalmi dimenzióinak növelésén van – az állam túlhatalma így csökkenhet. A posztmodern kriminológiának azonban ugyanúgy célja az, hogy ne használjon diszkriminatív címkéket, kerülje a megbélyegzést és az előítéletek táplálását. A posztmodern e helyütt „saját kardjába dől”. Bár a rizikó kategóriájának megjelenése áttöri a metafizikai értelemben vett igazság dimenzióit, megszünteti a klasszikus igazságszolgáltatás bírósági allokációját, a címkézés nem szűnik meg. Az igazságról való gondolkodás mindössze előbbre tolódik: a bűnmegelőzés feladata prioritássá, a társadalmi bűnmegelőzés gondolata szuperprioritássá válik – a címkézés azonban csak helyet és „igazságmeghatározó” szervet változtat. A rizikófaktorok – ad absurdum –, a veszélyes helyzetek és veszélyes emberek kijelölésével ugyanis a kritikus situációk kiválasztása a rendőrség kezébe kerül, és a veszélyesség¹⁰⁶ meghatározása váltja fel a bűnösség kategóriáját. A bűncselekmény elkövetése esetén kiszabott legális bírósági ítélet helyébe pedig nem léphet a rendőrség korai címkéző ítélete.

A kereszténység viszonya az államhoz

A korai kereszténység attitűdje, amely a legnagyobb hűséget mutatta a keresztény eszmerendszer valódi arcához, alapvetően államellenes volt, hiszen jellegét természetesen meghatározta a keresztényüldözés. „Amikor az Egyház belement abba, hogy tanításai csak birodalmi hozzájárulással legyenek terjeszthetők, s vezetőit is csak az állam nevezhette ki, megkezdődött az eredeti biblikus értékrend fel-bomlása. Elérte és összezavarta még a legalapvetőbb keresztény igazságokat is, mint amilyen az is, hogy az Egyház feje egyedül Krisztus.

A keresztény eszménykép azonban – negatív kilengései ellenére is – magában hordozta a homogenitás megszűnésének lehetőségét, és történelmi szinten sok szempontból kvázi saját sírját ásta. A nyugati kereszténységben ugyanis elvált a világi és az egyházi hatalom – tehát az egyház lassan, fokozatosan kiszorult a fejek irányításának teljességéből. Éppenséggel a pápaság volt az, amely döntően hozzájárult a funkcionális különbségek kialakulásához. A modernizálódás a nyugati fejlődés terméke, amely a kereszténység római és bizánci ágra való szakadásával érte el pályaváltó szakaszát. Az 1054-es év nagy története közvetlenül összefüggött a pápai politikára hatást gyakorló Cluny-reform szellemével. A katolikus egyház nem utolsósorban az abszolutizmus és a nemzetállamiság korszakaiban helyezkedett szembe sikeresen (gyakran áldozatok árán) a politika bármiféle totalitárius törekvésével, mégpedig nemzetek feletti létmódja és azon igénye révén, hogy az állammal

egyenrangú societas perfecta legyen. Ez a napjainkig ható és végső soron a szocializmus bukását is gyorsító feszültség vallás és politika között a nyugati szabadságtörténet alapfeltétele.”¹⁰⁷

Az egyház másik fontos lépése az állammal való szembehelyezkedés tekintetében a reformáció volt, hiszen a protestantizmus javarészt a hierarchikus doktrínával szemben fogalmazta meg önmagát. A protestantizmus egyik vezéreszméje a szentíráshoz való visszatérés volt, és az az idea, hogy a Biblia nem igényel közvetítő értelmezést a római főhatóság részéről, hanem a hívekhez közvetlenül juttatandó el „Jézus igéje”. A protestáns egyházban nincsen a Biblia értelmezésére szolgáló hatóság, a Biblia isteni tartalma minden kereszténynek feltárul.¹⁰⁸ Fehér Ferenc így írt erről: „[...] Luther nagyszabású tettéből táplálkozott, abból, hogy ő kétségbe vonta, hogy az Egyház szolgálhatja a Textus tekintélyt parancsoló értelmezésének kizárólagos letéteményeseként, végső szentségének és relevanciájának garantálójaként (bár Luther számára maga ez a Textus [mármint a Biblia – a szerző] – az egyetlen isteni és kizárólagosan helyes szöveg).”¹⁰⁹ A reformáció jelentette a kezdetét annak a folyamatnak, amelyben az egyház ismét visszatért eredeti küldetéséhez és a keresztény elvek szolgálatához. A protestantizmus lebontó folyamatának a végén a modern korszak szekularizációja állt. A szekularizáció, azaz az egyház eltávolodása államtól és az államhatalomtól pedig kiváló táptalaja volt az egyház megtisztulásának.

A kereszténység kritikus történelmi helyzeteiben és az ezekkel járó szellemi megújulási korszakaiban, tisztulási folyamataiban mindig visszatért az eredeti államkritikus eszményképéhez, ami eklatánsan látható a második vatikáni zsinat szellemiségében is.¹¹⁰ Kránitz Mihály a zsinat jelentőségét elemző munkájában erről így ír: „A zsinat mindenekelőtt egy ekkleziológiai fordulatot hajtott végre. Az egyház titkának tárgyalásánál lemondott az eddigi piramisszerű hierarchikus bemutatásról, és elsődleges fontosságot kapott az Isten népe, mely részesül az általános papság és a karizmák adományaiban. Krisztusra és a Szentlélekre való utalás kiegyensúlyozottá teszi ezt az egyház-képet. A fordulat lényege, a tökéletes társaság (*societas perfecta*) képétől a közösség, a *communio*-egyháztan felé való haladásban foglalható össze.”¹¹¹

Összegzés

A büntetőjogi gondolkodásra – és immanensen a bűnmegelőzés kérdésre – számos ponton hatott a posztmodern filozófia. Ez a hatás gyengíti a klasszi-

kus igazságszolgáltatási modellek stabilitását és az állami igazságszolgáltatás homogenitásába vetett hitet: a posztmodern új intézmények és új „igazságformálási” konstrukciók megalkotásának irányába hatott. Ennek az attitűdnek azonban éppen nyitottsága okán számolnia kell a tisztán szekularizált modellek bizonytalanná válásával is. Nem mindegy azonban, hogy a posztmodern jelenléte a vallás mely aspektusait hagyja működésbe lépni; és az sem, hogy a vallás felbukkan-e a büntetőjogot formáló erőként, mint ahogyan az sem mindegy, hogy a büntetőjognak mely szegmensében találkozunk vele. Míg ugyanis a resztoratív modell laikus elemeinél elképzelhető az egyházi személyek bevonása a kvázi-igazságszolgáltatási feladatok ellátásába, addig az egyház és az állam egyéb vonatkozású összekapcsolódása semmiképpen sem üdvös.

A művészetek, a kreativitás mint érték, a tiszta rációtól való távolabb kerülés, egyszersmind az értékek képlékennyé válása, az akadémiai tudásformák és az abba vetett hitnek az elbizonytalanodása, a piac és az önérvényesítés, az önmegvalósítás – alkalmanként az önimádat népszerűvé válása – törvényszerűen billenti/billentheti a modernitás ingáját egy erősebb rendet és plasztikusabb értékvilágot favorizáló társadalom irányába. Kérdés, hogy ebben az értékkeresésben képesek vagyunk-e arra, hogy a büntetőjog rendszere megmaradjon a józanság talaján, és megtartsa a klasszikus modernitásnak vindikálható értékeit. Kérdés, hogy szükségesnek érzi-e a törvényhozás, hogy a keresztény humanizmust zsinórmértékül használva és fix pontként értelmezve támaszkodjon a zsidó–keresztény gyökerek értékbázisára, és ne a vallás rigorózus megnyilvánulásait építse be büntetőjogi attitűdjébe. Valamint kérdés az is, hogy a teológiai bűn-felfogásnak melyik része involválódik a büntetőjogba: annak kollektívizmusa¹², vagy pedig a – resztoratív eszmével szinkronban lévő – szabad akarat eszméje, amely a bűnös feltétlen felelősségvállalását, egyszersmind a bűnnel való szigor ideáját és a bűnösrel való megértő bánásmódot hirdeti.

A társadalmi bűnmegelőzés témakörében a vallás és az egyházak tevékenysége aggálytalanul megállja a helyét mind filozófiai, mind gyakorlati szempontból. Különösképpen azért, mert a bűnmegelőzés – bár közhelynek tűnhet – közös feladata a társadalomnak. Mind a lakosságnak, a segítőkésznek, mind a hatóságoknak és az egyházaknak részt kell vállalniuk a bűnmegelőzési feladatok megvalósításban és egy hatékony párbeszéd lefolytatásában. A közösségi bűnmegelőzés valódi közösségi szemléletet és valódi közösségeket kíván. A tények viszont azt mutatják, hogy társadalmunk súlyos bizalmi válsággal küszködik, mind a fennálló intézmények, mind kölcsönös kapcsolataik vonatkozásában. „*A kultúra alapja egy közös hiedelemrendszer,*

közös narratíva, amelyet a kultúrához tartozók többsége elfogad, elhisz, lehet róla beszélni, fel lehet idézni. A közös kultúra alapja egy olyanfajta kommunikáció, amely megteremti a közös hiedelemrendszert az egymást követő generációk szocializációja során. Akkor beszélhetünk közös kultúráról, ha a hiedelmek elfogadottságának a mértéke bizonyos szintet elért. A magyar rendszerváltással az eddig közösnek tekintett hiedelmek esnek szét, mert millióan hisznek különböző dolgokban, és lassan a nyelven kívül már nincs közös hiedelem, amely a társadalmat egyesítené. Európának e közös hiedelemrendszert kell megteremtenie.”¹¹³

Ennek a közös hiedelemrendszernek a felépítésében az egyik építőkö lehet a vallás, amely közösségépítő és értékteremtő funkciói által hatékony segítséget nyújthat a bűnmegelőzésben is. A katolikus egyház – csakúgy, mint a többi egyházközösség¹¹⁴ – aktív tevékenységet folytat a közösségépítés területén, és segítséget nyújt a veszélyeztetett csoportoknak. Említést érdemel például a katolikusok nemzetközi börtönpasztorációs tevékenysége (ICCP-PC)¹¹⁵, a Katolikus Alkoholistamentő Szolgálat, a Sziget Droginformációs Alapítvány, a Katolikus Szociális Módszertani Intézet vagy a jezsuita szerzetesrend cigánypasztorációs¹¹⁶ munkája, illetve a görög katolikus egyház¹¹⁷ aktív, építő részvétele a kisközösségekben.¹¹⁸ Az egyházak tevékenysége pedig – ha megmaradunk a keresztény gyökerek és a második vatikáni zsinat szellemiségénél – kiválóan alkalmas e feladatok ellátására. Ahogyan a *Guadium et Spes* 3. fogalmaz: „Az Egyházat semmiféle földi hatalomvágy nem mozgatja, hanem csak egyet akar: a vigasztaló Lélek vezetésével folytatni akarja Krisztus művét, aki eljött a világba, hogy tanúságot tegyen az igazságról, hogy üdvözítsen, és ne elítéljen, hogy szolgáljon, és ne neki szolgáljanak.”

LÁBJEGYZETEK

1 Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Kiadó, Budapest, 1999, 101. o.

2 Egon Friedell: Az újkori kultúra története II. Holnap Kiadó, Budapest, 1998, 82. o.

3 Pestalozzi: Lénárd és Gertrúd. In: Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (szerk.): Neveléstörténeti Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 155. o. [Osiris Tankönyvek]

4 Hangsúlyozva azt, hogy az egyház semmilyen formában nem támogatja a posztmodern relativizmusát.

5 A káoszelmélet, Niklas Luhmann rendszerelmélete stb. elférnek a posztmodern fogalma alatt. Bangó Jenő: Útkeresés a posztmodernben. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2008

6 Richard Münch fogalma. Bangó Jenő: A modern szemantikája és a globális társadalom. In: Bangó Jenő: Uo.

7 Ulrich Beck fogalma. Bangó Jenő: Uo.

8 Az értékek elemzését indokolja az is, hogy a későbbiekben kutatásom egyik fő iránya a magyarországi értékrend elemzése lesz a fiatalok körében.

- 9 Az értékrend, értékválasztás és a gazdaság szignifikáns kapcsolatát igazolja az a tény, hogy az értékrend-kutatásokat mindig fokozott érdeklődés kíséri a gazdaság világából, ugyanis a piaci preferenciák, a termékválasztási szokások, a gazdasági szereplők viselkedése nagyobb eséllyel megjósolhatók egy ismert értékrend alapján.
- 10 Luc Boltanski kifejezése.
- 11 Michael Mocooby: The Narcissist Visionary. Forbes, March 2003; Christopher Lasch: Az önimádat társadalma. Európa Kiadó, Budapest, 1996
- 12 „A legutóbbi, 2001-es népszámláláson 7,6 millió magyar vallotta magát valamilyen felekezethez tartozónak. Közülük a legtöbben, több mint 5,2 millió ember római katolikus, 1,6 millió református, 304 ezer evangélikus, 269 ezer pedig görög katolikus.” Hazánkban 1999-ben készített a társadalomban a Medián egy reprezentatív felmérést, amelyben 3600 embert kérdeztek meg a vallásos elkötelezettségéről. A lekérdezésből az derült ki, hogy a lakosság 13 százaléka tartozik az egyház tanítását követők (intézményesen vallásosak) csoportjába: ebből nyolc százalék katolikus, két százalék református, egy százalék evangélikus és egy százalék egyéb felekezetbe tartozó, és ugyanennyi felekezet nélküli volt.
- 13 Franz Xaver Kaufmann: Vallás és modernitás. Replika, 1996/21–22.
- 14 Jürgen Habermas: Egy befejezetlen projektum – a modern kor. In: Jürgen Habermas – Jean-François Lyotard – Richard Roty: A posztmodern állapot. Századvég Kiadó, Budapest, 1993, 151. o.
- 15 Heller Ágnes: A modernitás ingája. In: Heller Ágnes – Fehér Ferenc: A modernitás ingája. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993, 26–27. o.
- 16 Babarczy Eszter: A siralmas posztmodern. Replika, 1998. június
- 17 Heller Ágnes: i. m.
- 18 Heller Ágnes szerint „A modernitás logikáját mozgásirányok adják, amelyek a középkor lebontásának hosszú folyamatában keletkeztek és szilárdultak meg. Az ezeréves rend felbomlásztásának óriási feladatát (a reneszánszban, a reformációban és a felvilágosodásban, egy időben és egymás után) különböző oldalokról és más-más célra ügyelve végezték el. [...] A modernitás logikájának tézise ezért három állítást foglal magában.” Uo.
- 19 Bangó Jenő: A homo szemantikája. In: Bangó Jenő (szerk.): i. m.
- 20 Inglehart értékbesorolási kategóriái. Ronald Inglehart: The Silent Revolution. Princeton University Press, Princeton, 1977
- 21 Fehér Ferenc: A modern és a posztmodern politikai állapot. In: Heller Ágnes – Fehér Ferenc: i. m. 51. o.
- 22 Franz Xaver Kaufmann: i. m.
- 23 A posztmodern fogalmáról részletesebben: Kiss Endre: A posztmodern gondolkodás története és logikája. Korunk, 2006/7.
- 24 A posztmodern mindazonáltal a legkifejezettebben a szerzőivel jellemezhető: Jean-François Lyotard, Jürgen Habermas, Jacques Derrida, Richard Roty, valamint Michel Foucault nevével találkozunk a leggyakrabban, amikor az érintett filozófiai felfogással foglalkozunk.
- 25 Erről részletesebben Jürgen Habermas: i. m.
- 26 A dadaisták és szürrealizmus művészetfelfogása.
- 27 Stuart Henry – Dragan Milovanovic: Constitutive Criminology, Beyond Postmodernism. SAGE Publications, London, 1996, p. 4.
- 28 Részletesebben Jacques Derrida: Grammatológia. Magyar Műhely/Életünk, Budapest, 1991
- 29 Jean-François Lyotard: A posztmodern állapot. In: Jürgen Habermas – Jean-François Lyotard – Richard Roty: i. m.
- 30 Részletesebben: Michel Foucault: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990
- 31 Stuart Henry – Dragan Milovanovic: i. m.
- 32 Pintér Zsuzsanna: Hatalom és büntetés – Foucault elemzéseinek tükrében. Szakdolgozat.
<http://www.pointinternet.pds.hu/kissendre/posztmodern/2006102201135784600000354.html>

- 33 Botond Gyula: Tudat, médium, média – Valóságépítés. www.botondgyula.hu/posztmodern. A hivatkozott tartalom: Jean-François Lyotard: A posztmodern állapot. In: Jürgen Habermas – Jean-François Lyotard – Richard Rotry: i. m.
- 34 Bajomi Iván: A kapitalizmus harmadik szelleme. Replika, 2007/60.
- 35 Franz Xaver Kaufmann: Az Egyház és a Teológia Janus arcú közönsége. www.merleg-digest.eu
- 36 Ez a kijelentés minden társadalmi kérdés elemzése kapcsán igaz. Chikán Attila *Az értékek és a bizalom kérdése a mai magyar társadalomban* című előadását (2010. május 4. Corvinus Egyetem) azzal a kérdéssel kezdte, hogy „Jó irányban céloztunk-e egyáltalán a rendszerváltáskor?”, majd kérdését pontosítva, megfogalmazta azt a kételyét, miszerint abban sem biztos, hogy Magyarország megtalálta a társadalmi célok cél tábláját. Szerinte nagyon nehéz úgy döntéseket hozni és nagyobb léptékű társadalmi változásokat remélni, hogy nem vagyunk tisztában az ország közösen megfogalmazott, megfogalmazható céljaival, értékeivel.
- 37 Borbíró Andrea: Társadalmi bünmegelőzés és emberi jogi követelmények. *Acta Humana*, 2004/4., 11. o.
- 38 Uo.
- 39 Az Országgyűlés 15/2003. Országgyűlési Határozatával döntött a társadalmi bünmegelőzés nemzeti stratégiájáról, de korábban is tettek már lépéseket a bünmegelőzés kérdésében: Országos Bünmegelőzési Tanács létrehozása (1995), 1997. Országos bünmegelőzési program kialakítása (1997).
- 40 Az Európa Tanács 2001/427. JHA határozatával döntött egy közös európai bünmegelőzési együttműködésről, és létrehozta az Európai Bünmegelőzési Hálózatot (European Crime Prevention Network; EUCPN).
- 41 A Tóth István György által készített, *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban című* 2005-ös Tárki-tanulmány még feltűnően jó bizalmi indexet jelöl – az EU-tagállamok viszonylatában is – a rendőrségnek és a bíróságoknak: EU15-ök bírósági bizalom: 48, új EU-tagok: 27, Magyarország: 47-es bizalmi index; rendőrség EU15-ök: 65, új EU-tagok: 42, Magyarország: 54. A 2009-es Tárki-felmérés (*Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságerzet és paternalizmus a magyar társadalom értékrendszerében*) adatai szerint azonban a válaszadók a 10-es bizalmi skálán csak 4,5-del jutalmazták a rendőrséget, 4,0-del a magyar jogrend működését. Ennél is szomorúbb képet festett Hack Péter az igazságszolgáltatásba vetett bizalom alakulását illetően 2010. március 24-én a *Kriminálpolitikai szempontok a korrupció elleni küzdelemben* című előadásában (OKRI), amelyben az igazságszolgáltatásba vetett hit és bizalom súlyos hanyatlására hívta fel a figyelmet.
- 42 Effective community based crime prevention. p. 5.
- 43 Az Emberi jogok európai egyezménye, a módosított európai szociális karta, az európai egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről, az egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, valamint a keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről – hogy csak a legfontosabbakat említsük, folyamatosan fenntartotta a tartalmi és szellemi-ségbeli kontinuitást az úgynevezett „anyaegyezménnyel”.
- 44 Az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata. Magyar ENSZ Társaság. www.menszt.hu
- 45 A kriminológia az a tudományág, amely egyszerre kénytelen lavírozni a büntetőjogi és posztmodern filozófia keskeny pallóján: és mint ilyen természetes kontrollt alkot a konkrét büntetőpolitika esetleges túlkapásaival szemben, mindazonáltal, szerepéből adódóan, védelmezi a büntetőjogi jogintézmények létjogosultságát a posztmodern felfogás határozott intézményellenességével szemben.
- 46 Szabó Máté: Az emberi jogok fejlődésének fordulópontjain. Beszélő, 2008. november–december
- 47 Utalok itt Gönczöl Katalin, Vigh József, Tauber István munkásságára.
- 48 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság alkotmányra.
- 49 Az Európa Tanács tematizálja a fókuszpontokat: kampányokat folytat Európa-szerte, ezek meghatározzák a politikai tevékenységek legfőbb irányvonalait és célkitűzéseit, valamint a tudományos gondolkodás mainstream haladási irányát is. Az Európa Tanács főbb kampányai: a gyermekek és az erőszak: Építsük Európát a gyermekekért a gyermekekkel; az emberkereskedelem elleni harc; „Te is más vagy, te sem vagy más” európai ifjúsági kampány a sokszínűségért, az emberi jogokért és a közügyek-

- ben való részvételért, a nők ellen elkövetett erőszak és az otthonokban elkövetett erőszakos cselekmények felszámolása. Szabó Máté: i. m.
- 50 A gyermek- és fiatalkori bűnözés, a viktimizáció témaköre és a családon belüli erőszak a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia öt prioritása között szerepel, a városi bűnözéssel, a visszaesés csökkentésének kérdésével együtt.
- 51 Szabó Máté: i. m.
- 52 A gyermekek jogairól szóló, 1989. évi ENSZ-egyezmény (1991. évi LXIV. tv.); pekingi szabályok (ENSZ-közgyűlés 1985. évi minimumszabályok); rijádi elvek (az ENSZ-közgyűlés által 1996-ban elfogadott irányelvek a fiatalkori bűnözés megelőzésére); ENSZ-szabályok a szabadságelvonás alatt állók védelmére (1990); Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (R)2000. 20. számú ajánlása (a korai pszichoszociális beavatkozás szerepe a bűnmegelőzésben); Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (R)2003. 20. számú ajánlása (a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszerei és a fiatalok bünelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepe). Összegejtette: dr. Lévy Miklós.
- 53 Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós, Csemáné Várady Erika tudományos munkáira hívom fel a figyelmet.
- 54 Régóta folyik a vita arról, hogy a gyermekkorú bünelkövetőket – nevezetesen a 14 év alattiakat – a gyermekvédelem rendszerén belül vagy a büntető igazságszolgáltatás berkein belül kezeljék, illetőleg büntessék. Több ízben felmerült már a büntethetőségi határ lezállításának a gondolata, ami azt jelentené, hogy 12 év fölött egyéni döntést kellene hozni a delikvens büntethetőségéről, a gyermekvédelem rendszerébe való utalás nem lenne automatikus. Az nyilvánvaló, hogy a diskurzus résztvevői mindkét irányból a gyermekek jogainak plasztikusabb érvényesülését akarják: és a vita inkább a probléma lokalizálásáról, semmint a gyermekkori bünelkövetés jó vagy rossz megoldásáról szól. Magyarországon ez a vita már a rendszerváltozás előtt elkezdődött, de a mai napig nem jutott nyugvópontra. A témában olvashatjuk többek között Vavró István, Herczog Mária, Gyurkó Szilvia, Ligeti Katalin és mások írásait.
- 55 Christopher Lasch: i. m. 247. o.
- 56 Parti Katalin: Nők és gyermekek szexuális kizsákmányolása, gyermekpornográfia. In: Ligeti Katalin – Kondorosi Ferenc: Az Európai Büntetőjog Kézikönyve. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 588. o.
- 57 Magyarországon Tóth Olga, Fehér Lenke, Cseres Judit és Parti Katalin írásaiban.
- 58 A családon belüli erőszak témakörének kutatásai főként Morvai Krisztina, Herczog Mária, Tamási Erzsébet és Virág György nevéhez kapcsolhatók.
- 59 Stuart Henry – Dragan Milovanovic: i. m.
- 60 Berkes György – Rabóczki Ede (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára, 2. kiadás. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2005, I. kötet, 18. o.
- 61 Korinek László: A bűn kriminológiájáról. Belügyi Szemle, 2010/6.
- 62 A társadalomra veszélyesség és a veszélyesség kategóriájával a későbbiekben még foglalkozom.
- 63 Heller Ágnes: Szocialista mozgalmak és társadalmi igazságosság. In: Heller Ágnes – Fehér Ferenc: i. m.
- 64 Heller Ágnes: A szükségletek elmélete – új szemzögből. In: Heller Ágnes – Fehér Ferenc: Uo.
- 65 Paul Johnson: A kereszténység története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001, 23. o.
- 66 Ambrus püspöknek „A pénzzel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy a magántulajdon gonosz dolog, másfelől azonban: »A vagyon a bűnösöknél akadályozza az erényességet, ám az igazaknál elősegíti azt.«” Paul Johnson: Uo. 145. o.
- 67 Erdő Péter: Kultúránk világnézeti alapjai és emberi jogok problémája. Előadás. A Magyar ENSZ Társaság ünnepi ülése, 2009. október 9.
- 68 Uo.
- 69 Az emberi jogok egyetemességének és a kulturális különbségek viszonyának kérdéséről részletesebben: Heller Ágnes (1993): i. m.; Kis János: Emberi jogok egykor és most. Beszélő, 2007. január
- 70 A második vatikáni zsinat *Gaudium et spes* című enciklikája.

- 71 André LaCocque: Ne ölj! In: Paul Ricoeur – André LaCocque: Bibliiai gondolkodás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003, 163. o.
- 72 Franz Xaver Kaufmann: i. m.
- 73 Milyen jogaink vannak? Emberi jogi nevelési portál, 2006. szeptember 19. http://kompasz.balzac.zpoc.hu/kompasz/milyen_jogaink_vannak
- 74 Máté 10,13-16. Jelen idézet: Cseri Kálmán: Pasaréti Prédikációk. www.refpasaret.hu
- 75 Uo.
- 76 Kovács Gusztáv: A nőkérdés az egyház társadalmi tanításában. Vigília, 2009. február
- 77 Lukács László: A püspöki kar körlevele a házasságról és a családról. In: Hamp Gábor – Kelemen Gábor: A család. Balassi Kiadó, Budapest, 2000
- 78 Vigh József: A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. In: Tamási Erzsébet (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006
- 79 Hazánkban Fehér Lenke, Kiss Anna, Görgényi Ilona és Parti Katalin munkáiban olvashatjuk.
- 80 Az igazságszolgáltatás alapelveinek deklarációja a bűncselekmények és a hatalmi visszaélések áldozatai vonatkozásában. ENSZ, 1985; Az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás-jogi jogállására vonatkozó 1985/18-as ET-ajánlás; az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről szóló 1987/21-es ET-ajánlás; az ET 2006/8. számú ajánlása a bűnözés áldozatainak nyújtandó segítségről.
- 81 Az Európa Tanács R(87) 18-as ajánlása a bírósági igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről; az Európa Tanács R(92) 16-os ajánlása a közösségi szankciókról; az Európa Tanács R(92) 17-es ajánlása a konzisztens ítélőalkotásról.
- 82 Részletesebben: Kerezsi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásban. In: Tamási Erzsébet (szerk.): i. m.
- 83 A helyreállító igazságszolgáltatás közösségi elemének hangsúlyozásáról: Barabás Tünde – Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. In: Tamási Erzsébet (szerk.): Uo.
- 84 A helyreállító igazságszolgáltatási felfogás és közvetítői eljárás útkeresését jelzik a jogalkalmazói dilemmák, illetve a jogszabályi módosulások is, amelyek az elmúlt három évben bekövetkeztek: 3/2007. BK, 2007.EL.II. E.1/26.; 67/2008. BK.
- 85 Stuart Henry – Dragan Milovanovic: i. m.
- 86 Lyotard szerint az igazság csak helyi szinteken (local sites) valósítható meg, metafizikai szinten létező igazság nincsen.
- 87 Jean-François Lyotard: i. m.
- 88 „Állítólag, mióta Lenin azt mondta a breszti béke kapcsán, hogy nem minden kompromisszum elvtehen, azóta minden elvtelenséget kompromisszumnak hívnak.” Idézet Vámosi Nagy Szabolcstól: Az adótörvények változásáról: Túl a kafei fantázián. Élet és Irodalom, 2010. január 29. <http://www.es.hu/?view=doc;25090>
- 89 A jobb lator tanítása válik egyébként a katolikus börtönmissziók erkölcsi bázisává is.
- 90 Szabó Péter: A büntetés, annak célja, jogalapja. Jogi Fórum, 2003. június 20. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/86#axzz13dNudjgp>
- 91 Uo.
- 92 Ismeretes azonban, hogy a pápák az elmúlt időben több ízben bocsánatot kértek az egyház által elkövetett bűnökért.
- 93 Kránitz Mihály: A Második Vatikáni Zsinat jelentősége. http://web.axelero.hu/kesz/jel/03_01/zsinat.html
- 94 II. Vatikáni zsinat. Gaudium et spes, 28. pont.
- 95 Borbíró Andrea: i. m. 106. o.
- 96 Christopher Lasch: i. m. 71. o.

- 97 „1989-cel azután fordult a kocka, a korábbi »alulról felfelé« (bottom up) jogérvényesítés átadta a helyét a »felülről lefelé« (top down) mechanizmusának. Az emberi jogok a hivatalos állami ideológia és értékrend szervezésévé váltak, a jogalkotás és a jogalkalmazás gyakorlata zsinórmértéknek tekintti őket.” Szabó Máté: i. m.
- 98 Heller Ágnes: i. m.
- 99 Ferge Zsuzsa: „a szocialisták között is iszonyúan fertőz a náci gondolkodásmód”. www.kommunistanet.hu
- 100 Célserűt elkerülnünk azt az állapotot, ahogyan Egon Friedell II. József Ausztriáját jellemezte. A „felbuzdulások országaként” aposztrofált Ausztria nagyon sok tekintetben hasonlított korunk Magyarországhoz. „II. József lényegében nem volt egyéb, mint kivételesen markáns reprezentánsa a tipikus osztrák bürokratizmusnak, ama világ-bölcsességnek, amelynek csak annyi kell, hogy valami pontosan írásba legyen foglalva, s akkor már azt hiszi, hogy a dolog meg is van. A Jozefinus reformok egy császár igen ártatlan és nagyon veszélyes játékaik voltak, merő modellek és bábuk, díszletvázatok és képsorok, tervrajzok egy újjászervezéshez, mely azonban sohasem került előadásra.” Egon Friedell: i. m. 75. o.
- 101 E helyütt Habermasra hivatkozom, aki súlyos aggályait fogalmazza meg azzal az alapállással kapcsolatban, amely a modern állami intézményekben a terror nyomait véli felfedezni. „Aki a modern kor projektumát az individuális terroristák tudati állapotával és nyilvános-látványos tetteivel kapcsolja össze, az éppoly rövidzárlatosan következtet, mint aki a homályban, a katonai és a titkosrendőrség kazamatáiban, lágerekben és ideggyógyintézetekben gyakorolt, sokkal állandóbb és átfogóbb bürokrata terrort a modern állam (és a pozitivisták módon kimerített legális uralma) raison d’etre-ének nyilvánítaná, csupán azért, mert ez a terror az állami erőszak apparátus eszközeit veszi igénybe.” Jürgen Habermas: Egy befejezetlen projektum. Századvég Kiadó, Budapest, 1993
- 102 Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium és az Országos Büntetőeljárásügyi Bizottság beszámolója a társadalmi bűnmegelőzés területén kifejtett tevékenységéről 2002 és 2009 között.
- 103 Bővebben a Foresee Kutatócsoport, Fellegi Borbála, Győrfi Éva, Negrea Vidia szellemi és gyakorlati tevékenységét érdemes megismerni a közösségi helyreállítás területén, iskolákban, kistérségeken.
- 104 Stuart Henry – Dragan Milovanovic: i. m. 113. o.
- 105 Jean-François Lyotard: i. m.
- 106 A büntetőjog egyik axiómája, hogy a társadalomra veszélyesség kategóriája nem az elkövetőre, hanem az általa előidézett cselekményre alkalmazható.
- 107 Franz Xaver Kaufmann: Az egyház és a teológia Janus arcú közossége. Európa kulturális és társadalmi fiziognómiájához. Mérleg, 2003/1.
- 108 Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977
- 109 Heller Ágnes – Fehér Ferenc: i. m.
- 110 A kereszténység és az állam kapcsolata összetett probléma, amelyet egyfajta ciklikusság jellemez. A krisztusi tanításban ugyanúgy megjelenik az „Adjuk meg az Istennek, ami Istené, illetve a császárnak, ami császáré” felfogás, mint Jézus lázadása a fennálló igazságtalan rendszerek ellen, amely a jeruzsálemi templomi jelenetben csúcspontot ér, amikor elzavarja a kufárokat a templomból, akik abban a korban, a papság védelme alatt és a vezetők jóváhagyásával árusították portékáikat a Templom udvarában.
- 111 Kránitz Mihály: i. m.
- 112 Részletesebben Korinek László: i. m.
- 113 Tóth Teréz: „...lassan a nyelven kívül már nincsen közös hiedelem, ami a társadalmat egyesítené”. Beszélgetés Csányi Vilmos etológussal. Új Pedagógiai Szemle, 2006. november
<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00108/2006-11-np-Toth-Lassan.html>
- 114 Jelenleg mindössze néhány katolikus szervezetet emelek ki (görög és római katolikusokat egyaránt), de természetesen mind a hazai protestáns egyházak, mind a nem keresztény közösségek (például zsi-

dó, iszlám, buddhista, Krisna-tudatú hívek) aktív közösségépítése és segítő tevékenysége nagyon fontos a társadalomban. Ezekről későbbi munkáimban írok.

- 115 Az ICCPPC az International Commission of Catholic Prison Pastoral Care-ből alkotott mozaikszó, amely a katolikus börtönpasztorációt összefogó nemzetközi szervezet neve. A szervezet minden föld-részen megtalálható, és aktív segítőmunkát végez.
- 116 Érdemes külön megemlíteni a jezsuiták által indított „Szeretet iskoláját” vagy a felnőttképzésben való aktivitásukat.
- 117 A görög katolikusok szerepét kiemelném például az UNDP–SZMM Cserehát programban. A programot 2005 novemberében indította útjára a Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) és az Egyesült Nemzetek Szövetségének Fejlesztési Programja (UNDP). A görög katolikus egyház Rakacaszen-den, Garadnán és Mogyorósán is aktív részt vállal a közösségépítésben.
- 118 A felsorolást hosszú oldalakon keresztül lehetne folytatni. Az egyházak gyakorlati tevékenységének ismertetése egy következő publikációm tárgya lesz.